

Καρλ Σμιτ: Φίλος ή Εχθρός;

Carl Schmitt, Ο λεβιάθαν στην πολιτειολογία του Τόμας Χομπς: Νόημα και αποτυχία ενός συμβόλου, μετάφραση-επιμέλεια: Γιώργος Σαγκριώτης, εισαγωγή: Δημήτρης Καρύδας, Γιώργος Σαγκριώτης, εκδόσεις Σαββάλας, σελ. 185

Γιώργος Μερτίκας*

...Κάθε φιλελευθερισμός ζει μονάχα μέσα στο σύντομο διάστημα όπου στο ερώτημα: «Χριστός ή Βαραβάς;» μπορείς ν' απαντήσεις με αίτημα αναβολής ή με τη συγκρότηση εξεταστικής επιτροπής.

Καρλ Σμιτ, Πολιτική Θεολογία

Όλες οι σπουδαίες πολιτικές θεωρίες είναι γέννημα κρίσιμων καταστάσεων. Προβάλλουν την επιστημονική αξίωση να δώσουν απαντήσεις σε όσα πολιτικά ζητήματα τίθενται στον δικό τους ορίζοντα, να δώσουν δηλαδή εννοιολογική έκφραση στην κρίσιμη κατάσταση της εποχής τους. Αυτού του είδους οι θεωρητικές κατασκευές, σε αντιδιαστολή με την απολογητική για ένα καθεστώς, είναι μια δημιουργία εκ του μηδενός. Ό,τι έχει προηγηθεί είναι μια πρώτη ύλη και ο εκάστοτε δημιουργός αποφασίζει ποια απ' όσα υλικά του παρέχονται είναι πρόσφορα για το οικοδόμημά του. Εάν συντρέχουν αυτές οι συνθήκες, τότε πράγματι ένας τέτοιος στοχαστής και το έργο του γίνονται κλασικά, υπό την έννοια μιας διαρκούς αναφοράς προκειμένου να σκεφτούμε πολιτικά στο δικό μας παρόν, πατώντας γερά σε στέρεο έδαφος.

Στη χωρία των κλασικών ανήκει κι ο διαβόητος Καρλ Σμιτ [Carl Schmitt], ο «Χομπς του 20ού αιώνα». Η Δημοκρατία της Βαϊμάρης, το ναζιστικό καθεστώς κι ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος είναι η κρίσιμη κατάσταση στην οποία αντιστοιχεί το βασικό έργο του Γερμανού συνταγματολόγου. Ο «θεολόγος» της κυρίαρχης απόφασης και πολέμιος του φιλελεύθερου κράτους δικαίου, ο οποίος ήθελε να αναχαιτίσει τον αντίχριστο μέσω της πολιτικής χριστιανοσύνης, έτρεφε την αυταπάτη (χαρακτηριστική πολλών

διανοούμενων) ότι μπορεί να χειραγωγήσει ένα «Γκόλεμ» (καθώς ονόμαζε τον Χίτλερ) για να φέρει εις πέρας τους στόχους του: να δοθεί απάντηση στην κρίση του κορυφαίου δημιουργήματος της ευρωπαϊκής πολιτικής υπόστασης, του κράτους.

Για τους παλαιότερους, έννοιες όπως «εσωτερικός εχθρός», «κατάσταση έκτακτης ανάγκης», έννοιες κεντρικές του θεωρητικού στοχασμού του, φέρουν στον νου αιμάσσουσες μνήμες, συνθήκες εμφυλίου πολέμου. Όμως ο ίδιος ειρμός σκέψης μεταμορφώθηκε στην αριστερά σε «ταξικό εχθρό» και προσδιόρισε το πολιτικό για μια μεγάλη μερίδα μαρξιστών. Χωρίς να επεκταθούμε στις πολυδαίδαλες διαδρομές του έργου του, ας έχουμε κατά νου ότι από αυτό, ρητά ή σιωπηλά, άντλησαν όλες οι εκδοχές του πολιτικού φάσματος, συχνά αντιστρέφοντας τα πρόσημα, ή μεταποιώντας τη σκέψη του.

Ωστόσο, η σχετικά πρόσφατη επαναφορά του στο προσκήνιο είχε για πρωτεργάτες αριστερούς διανοούμενους. Γεννάται λοιπόν το ερώτημα, με το οποίο ο Δ. Καρύδας και ο Γ. Σαγκριώτης αρχίζουν την εμπειριστατωμένη πραγματεία-εισαγωγή τους στον *Λεβιάθαν...*, γιατί ο Σμιτ και γιατί σήμερα;

Μια πρώτη απάντηση είναι ότι εδώ ακολουθείται ένα γενικότερο υπόδειγμα, βάσει του οποίου η αριστερά απορρόφησε κρίσιμες όψεις της καθαρής θεωρίας (καθαρή υπό την έννοια της απαλλαγής της από τη συγκεκριμένη πολιτική στράτευση) αντεπαναστατών ή συντηρητικών στοχαστών που καταπολέμησαν τη νεοτερικότητα, προκειμένου να ανανεώσει και να εμπλουτίσει το εννοιολογικό οπλοστάσιό της.

Γεγονός είναι ότι το ενδιαφέρον για τον Σμιτ επιτάθηκε τη στιγμή κατά την οποία η αριστερά βρέθηκε σε δυσχερή θέση, καθώς είχε προ πολλού εγκαταλείψει την κριτική στη νεοτερικότητα για να αποδεχτεί κοινούς τόπους του φιλελευθερισμού. Η άκριτη αποδοχή του διαφωτιστικού προτάγματος, με την ευθύγραμμη οικουμενική πρόοδο, την πίστη στους θεσμούς και στην ομαλότητα, έγιναν το υπεραναπλήρωμα για όσα κάλυπτε δομικά το ίσαμε χθες θέσφατο της κομμουνιστικής

ουτοπίας. Έτσι, όμως, σβήστηκε από τον ορίζοντα το αρχιμήδειο σημείο για την κριτική της νεοτερικότητας, ενώ αφέθηκε ελεύθερο το έδαφος για μια απολιτική ουτοπία που μετεωρίζεται ανάμεσα στην πολυπολιτισμικότητα και τον ευδαιμονικό καταναλωτισμό. Σ' αυτήν τη συγκυρία και στον αντίποδα της αριστεράς αναδύθηκε ένα ψευδο-οικουμενικό συντηρητικό κίνημα, που συγκαλύπτει τις αξιώσεις ισχύος με μια πολιτική θεολογία του προτεσταντισμού.

Μακροπρόθεσμα, εάν όλα αυτά έχουν να μας πουν κάτι είναι ότι πίσω από τις όποιες επιθυμίες και στόχους των κοινωνικών υποκειμένων για μια ομαλή και ακύμαντη καθημερινότητα, απαλλαγμένη από εντάσεις και συγκρούσεις, καιροφυλακτούν πάντα πολιτικές και κοινωνικές δυνάμεις που κάνουν την εμφάνισή τους σε κρίσιμες περιστάσεις, σε καταστάσεις εξαίρεσης από τον κανόνα.

Αυτήν ακριβώς την ιδέα διαπραγματεύεται ο Σμιτ στη σύντομη αλλά περιεκτική *Πολιτική Θεολογία* (1922), με βάση το θεμελιώδες αξίωμά του περί κυριαρχίας: «Κυρίαρχος είναι όποιος αποφασίζει για την κατάσταση έκτακτης ανάγκης». Σ' αυτόν τον ορισμό, τα δύο κρίσιμα μεγέθη, τα οποία χρήζουν διευκρινίσεων, είναι η απόφαση και η κατάσταση έκτακτης ανάγκης. Ο Σμιτ κινεί τα νήματα προς αυτήν την κατεύθυνση με βάση μια αναλογία που, εκ πρώτης όψεως, ξεκαθαρίζει και το νόημα της πολιτικής θεολογίας: «Όλες οι μεστές έννοιες της σύγχρονης πολιτειολογίας είναι εκκοσμικευμένες θεολογικές έννοιες»• και η κατάσταση έκτακτης ανάγκης «έχει για τη νομική επιστήμη ανάλογη σημασία όπως το θαύμα για τη θεολογία».

Ο Σμιτ μερίμνησε να παρουσιάσει αυτές τις αναλογίες σε συμφωνία με τη στράτευση του υπέρ ενός ισχυρού κράτους: υπόστρωμα είναι η διαμάχη για το πολυσυζητημένο άρθρο 48 του γερμανικού συντάγματος, με τις έκτακτες εξουσίες του προέδρου, ο οποίος αποφασίζει πότε θα αναστείλει βασικά άρθρα του. Εν είδει παντοδύναμου θεού, κατά παρόμοιο τρόπο μ' εκείνον του θεϊσμού, ο «φύλακας του συντάγματος» επεμβαίνει στην κατεστημένη τάξη για να την αποκαταστήσει, δηλαδή να

καταστείλει όσες δυνάμεις την απειλούν, και η απόφασή του, μας λέει ο Σμιτ, είναι ένα θαύμα. Αντίπαλος του Σμιτ είναι ο φιλελευθερισμός, μια έννομη τάξη που θέλει ν' απωθήσει το ζήτημα της κυρίαρχης απόφασης, όπως ο θεός του δειϊσμού, ο οποίος αφού δημιούργησε τον κόσμο δεν επεμβαίνει ξανά.

Δεν χωρεί αμφιβολία ότι αυτές οι αποφάνσεις ξεπερνούν τα όρια της νομικής επιστήμης, αφού η διακρίβωση των δομικών αναλογιών μεταξύ θαύματος και έκτακτης ανάγκης ή εξαίρεσης γεννά ζητήματα που ασφαλώς δεν μπορούν ν' απαντηθούν παρά μόνον με τη μετάβαση σε μια άλλη σφαίρα, εκείνη της κοινωνιολογίας ή της ανθρωπολογίας. Από την άλλη πλευρά, η απόφαση για το τι είναι θαύμα ή έκτακτη ανάγκη δεν μας λέει τίποτε για το πού πότε και πώς θα λάβουν χώρα, μια και αυτό υπερβαίνει τα όρια της θεολογίας και της νομικής επιστήμης για να γίνει ζήτημα της πολιτικής στράτευσης.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να λάβουμε υπ' όψιν ότι το θεμελιώδες μέγεθος της απόφασης στη σκέψη του Σμιτ αντιτίθεται σε ό,τι μπορεί να πάει ο νους του μοντέρνου άνθρωπου, κάτι που γίνεται φανερό και σ' ένα από τα πρώτα συγγράμματά του, τον *Πολιτικό Ρομαντισμό* (1919). Η απόφαση στην οποία αναφέρεται έχει σαν έρεισμα μια προγενέστερη τάξη, ό,τι αποκαλούμε παράδοση. Στην Ευρώπη πυλώνες αυτής της παράδοσης θεωρούνται το Ρωμαϊκό Δίκαιο και η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία. Αυτή η τάξη καταγράφεται στα δόγματα του θεϊκού ή φυσικού δικαίου και ο κυρίαρχος επεμβαίνει μόνον και μόνον για να την αποκαταστήσει εφόσον έχει διαταραχθεί. Η θεμελιώδης υπαρξιακή απόφαση γι' αυτήν την τάξη, βρίσκεται απομακρυσμένη και απαραβίαστη στο παρελθόν.

Όλως αντιθέτως, η απόφαση στους νεότερους χρόνους προσλαμβάνει έναν βουλησιαρχικό χαρακτήρα, υπό την έννοια μιας δημιουργίας εκ του μηδενός ή ενός ολοκληρωτικού θαύματος, μιας πλήρους ανατροπής όσων νόμων διέπουν τη φυσική τάξη. Είναι η εποχή των επαναστάσεων, οπότε η έννομη τάξη δεν υποβαστάζεται πλέον από κάποιο φυσικό ή θεϊκό δίκαιο αλλά από τη βούληση του νομοθέτη. Αυτήν την εκδοχή του θαύματος θέλει να αποφύγει ο Σμιτ, και

γι' αυτό συγχέει τη νομική έννοια της απόφασης με την υπαρξιακή-βουλησιαρχική. Εάν η βούληση του νομοθέτη, λέει στον Λεβιάθαν..., που εκφράζεται σε γραπτά άρθρα είναι η μόνη πηγή δικαίου τότε η νομική επιστήμη είναι ένας αναχρονισμός, γιατί αυτή η βούληση είναι σε διαρκή ροή και δυναμική εξέλιξη. Ο Σμιτ μπορεί βέβαια να επικαλεστεί εδώ, για παράδειγμα, τις συνεχείς συνταγματικές ανατροπές της γαλλικής επανάστασης. Ωστόσο η θεμελιώδης απόφαση για την ανατροπή μιας φυσικής τάξης διόλου δεν σημαίνει ότι τη θέση της δεν καταλαμβάνει μία άλλη τάξη. Τώρα εάν στο πλαίσιο του φιλελευθερισμού η κυρίαρχη απόφαση για την τάξη απαιτεί να μη λαμβάνονται αποφάσεις με τη νομική σημασία, αλλά να παραπέμπονται σε περαιτέρω νομοθετικές διευθετήσεις, αυτό σχετίζεται με το κοινωνικό υπόβαθρο αυτής της έννομης τάξης, δηλαδή την εγγύηση του κράτους για την ανεξαρτησία της οικονομικής σφαίρας από τις κάθε λογής επεμβάσεις.

Παρ' όλα αυτά, η σημασία της πολιτικής θεολογίας δεν περιορίζεται στην επισήμανση τέτοιων αναλογιών. Συνδέεται άμεσα με το πολιτικό, το οποίο για τον Σμιτ έχει ως ειδοποιό γνώρισμα τη σχέση φίλος-εχθρός. Στην *Έννοια του Πολιτικού* (1926), αφού έχει δεχτεί την κριτική ότι η γυμνή αυτή σχέση μπορεί να υπάρξει μόνον στη φυσική κατάσταση, θα διασκεδάσει τις απορίες με τον ορισμό του πολιτικού εχθρού ως δημόσιου τέτοιου. Εδώ το ζήτημα της απόφασης τίθεται εκ νέου, υπό την έννοια ότι ο κυρίαρχος αποφασίζει για ό,τι είναι πολιτικό και ό,τι είναι απολιτικό, δημόσιο ή ιδιωτικό. Μ' άλλα λόγια, το ζήτημα της κυριαρχίας στη σφαίρα του πολιτικού τίθεται ως ζήτημα πολιτισμικής απόφασης για κατάταξη σε φίλους και εχθρούς, κι εμπλουτίζεται κάθε φορά με άλλα περιεχόμενα προσδιορίζοντας όχι μόνον τον εχθρό, αλλά και παρέχοντας τάξη και συνοχή, δηλαδή *πολιτική μορφή* σε μια συλλογικότητα με βάση ό,τι προσδιορίζεται ως φίλος.

Αυτό μέσες-άκρες είναι το νήμα της σκέψης που διαπνέει τη μελέτη του Σμιτ για τον *Λεβιάθαν του Χομπς* (1938). Έρχεται σαν απάντηση του Σμιτ στις κατηγορίες που του απηύθυνε το επίσημο όργανο των ες-ες, τον Δεκέμβριο του 1936, ότι είναι οπορτουνιστής, καθολικός και εγγελιανός. Έτσι, ενώ προηγουμένως υποτιμά τον Χομπς και προτάσσει το εγγελιανό κράτος, τώρα γέρνει την πλάστιγγα υπέρ του Χομπς, ταυτιζόμενος και σε προσωπικό επίπεδο μαζί του. Στο σύγγραμμα αυτό επιδιώκει να επανέλθει στην πριν από το 1933 θεώρησή του για το «ποιοτικό» κράτος. Τούτο είναι υπεράνω της κοινωνίας και έχει το μονοπώλιο του πολιτικού, μπορεί να διακρίνει ανάμεσα σε φίλους και εχθρούς. Αντιθέτως, το «ποσοτικό» διεισδύει στην κοινωνία, όπου δεσπόζουν ποικίλα συμφέροντα, τα οποία αποδομούν την έννομη τάξη. Κατ' ουσίαν, το ποσοτικό κράτος είναι το αμάλγαμα κοινοβουλευτισμού και δημοκρατίας, δυο διαφορετικών καθεστώτων σύμφωνα με τον Σμιτ, που το πρώτο είναι γέννημα του ολιγαρχικού φιλελευθερισμού και το δεύτερο της γαλλικής επανάστασης, με ακρογωνιαίο λίθο τη ρουσσική ταυτότητα κυβερνώντων και κυβερνωμένων.

Σύμφωνα λοιπόν με τον Σμιτ, στον Χομπς ο κυρίαρχος είναι το κράτος-λεβιάθαν, το οποίο θέτει τέλος στους θρησκευτικούς εμφυλίους πολέμους. Με όρους της πολιτικής θεολογίας, το κράτος-λεβιάθαν προοριζόταν να παίξει τον ίδιο ρόλο με τη θεσμοποίηση του χριστιανισμού από τη ρωμαιοκαθολική εκκλησία. Και όπως ακριβώς ο φιλελευθερισμός στο δίλημμα Ιησούς ή Βαραβάς απαντά με τη συγκρότηση εξεταστικής, έτσι κι ο Σμιτ στο δίλημμα ρωμαιοκαθολικισμός ή Χομπς απαντά με τον μέγα Ιεροεξεταστή του Ντοστογιέφσκι. Ο μέγας Ιεροεξεταστής γνωρίζει ότι ο άνθρωπος είναι κακός και φαύλος, κι άρα χρειάζεται έναν αφέντη. Όχι για να επιταχύνει τον χρόνο που φέρνει τους ανθρώπους πλησιέστερα στη μέρα της τελικής κρίσης, αλλά ακριβώς για το αντίθετο: για να απωθήσει στο βάθος του χρόνου τούτη την κατάσταση εξαίρεσης, τη συντέλεια του κόσμου. Κι ο Ιεροεξεταστής έχει το θάρρος να αναλάβει αυτήν την καταδίκη, δηλαδή ν' αναχαιτίσει το κακό και τον αντίχριστο. Το θαύμα, το μυστήριο και η αυθεντία είναι τα όπλα της κυριαρχίας του πάνω

στους πολλούς. Η σκέψη και μόνον του αναρχικού Ντοστογιέφσκι ότι ο Χριστός μπορεί να ενσαρκωθεί εκ νέου είναι αίρεση, και οδηγεί στην επανάσταση που έχει ως υπόβαθρο την ενσάρκωση και όσες εσχατολογικές προσδοκίες γέννησε. (θα μπορούσε κανείς εδώ να αναλογιστεί την ιδέα του κομμουνισμού και την ενσάρκωσή του στο προλεταριάτο. Ωστόσο κάτι τέτοιο θα έφερνε αρκετά κοντά τούτη τη θεολογία σ' εκείνη του Σμιτ, τουλάχιστον ως προς την απώθηση του εσχατολογικού οράματος στο βάθος του ορίζοντα και την απάντηση στην διαρκώς αναμενόμενη τελική κρίση του καπιταλισμού όχι με τον κομμουνιστικό παράδεισο, αλλά με τη μετάθεσή της στο απώτερο μέλλον μέσω του σοσιαλισμού.)

Εάν ο ρωμαιοκαθολικισμός έλυσε το ζήτημα, όπως γράφει στο σύγγραμμά του *Ρωμαιοκαθολικισμός και Πολιτική Μορφή*, με βάση μια υπερβατική ιδέα, δηλαδή αυτοκρατορικά, επιτυγχάνοντας μια ενότητα των αντιθέτων, ο Χομπς το έλυσε με την απόφαση του κυρίαρχου ότι «ο Ιησούς είναι ο Χριστός»: έκαμε την επιρροή του Χριστού αβλαβή για το κράτος «θέτοντας τέρμα στις θεολογικές εικασίες εξουσιομανών ιερέων και αιρετικών». Μ' άλλα λόγια, ο Χομπς με τη φιλοσοφική κατασκευή του κράτους-λεβιάθαν καθυποτάσσει τις πολιτικές θεολογίες των δογμάτων και δημιουργεί έναν «θνητό θεό», μια θεολογία του κράτους. Σ' αυτήν την κατεύθυνση σκέψης, κινείται το 5ο κεφάλαιο του βιβλίου, όπου ο Σμιτ εξετάζει το θαύμα στο πλαίσιο της σκέψης του Χομπς. Εδώ ο κυρίαρχος αποφασίζει, τί θα πρέπει να πιστεύουν οι υπήκοοι του κράτους ως θαύμα, κατ' αναλογία με τον προσδιορισμό της κατάστασης έκτακτης ανάγκης. Η κρατική ισχύς στην απόλυτη έκφρασή της συνενώνει θρησκεία και πολιτική.

Ο Σμιτ, σε αντίθεση με τον Χομπς, υποστηρίζει ότι στη φυσική κατάσταση δεν συναντώνται άτομα αλλά κράτη. Το επόμενο βήμα είναι να συσχετίσει τον λεβιάθαν με τη δημιουργία κατά τον 16ο αιώνα μιας ευρωπαϊκής τάξης, του *jus publicum europeum*, στην οποία ο εχθρός δεν είναι απόλυτος για να πρέπει να εξολοθρευθεί. Στην εποχή των απολυταρχικών κρατών τη θέση ενός δίκαιου πόλεμου παίρνει ο δίκαιος εχθρός και μια πραγματιστική

πολιτική που εξαρτάται από τη στάθμιση σχετικά προβλέψιμων παραγόντων, όπως η προσωπικότητα των ηγεμόνων, οι διπλωματικές συμφωνίες και συνθήκες.

Ωστόσο στην κατασκευή του Χομπς ο Σμιτ διαβλέπει ένα ρήγμα. Το ρήγμα δημιουργείται με τον διαχωρισμό δημόσιας ομολογίας και ιδιωτικής πίστης, μέσα και έξω, που γίνεται διαχωρισμός κράτους και εκκλησίας και στη συνέχεια κράτους και κοινωνίας. Στο πέρασμα τετρακοσίων χρόνων ό,τι είναι δημόσιο έγινε άψυχο, μια τεχνική διαδικασία καταναγκασμού, ενώ η ιδιωτική σφαίρα αφομοίωσε κάθε τι ζωντανό. Η εκκοσμίκευση προσλαμβάνει μίαν αρνητική χροιά εφόσον συνδυάζεται με την «εποχή των αποπολιτικοποιήσεων και ουδετεροποιήσεων», δηλαδή με την απαξίωση του πολιτικού, την κατίσχυση του φιλελευθερισμού.

Από την κοινωνική σφαίρα εφορμούν οι «έμμεσες εξουσίες» για να υποτάξουν τον λεβιάθαν. Οι παλιοί αντίπαλοι, εκκλησία, κόμματα και συνδικάτα, τα οργανωμένα συμφέροντα, επανεμφανίζονται ως «κάτι άλλο από πολιτική, δηλαδή ως πολιτισμός, οικονομία ή ιδιωτική υπόθεση, ενώ εκμεταλλεύονται όλα τα πλεονεκτήματα της κρατικότητας». Ο Σμιτ επικαλείται την πολιτική θεολογία του για να καταδικάσει τους αιρετικούς (κόμματα, συνδικάτα, κινήματα). Ο αγώνας του είναι διπλός. Από τη μία πλευρά η *προτεσταντική ηθική και το πνεύμα του καπιταλισμού*, όπως αναλύεται από τον Βέμπερ, που με βάση την τυπική νομική ισότητα δημιουργεί έναν ελεύθερο χώρο, μια κοινότητα συμφερόντων πάνω και κάτω από τα σύνορα των κρατών ώστε να υποστηρίξει το παγκόσμιο εμπόριο. Από την άλλη όσες κοινωνικές δυνάμεις αντιδρούν σε αυτήν τη διευθέτηση, εφόσον θεωρούν ότι η νομική προστασία του εμπορίου δημιουργεί αντιδημοκρατικά προνόμια.

Με την πολιτικοποίηση της κοινωνίας και την αποπολιτικοποίηση του κράτους, το τελευταίο μετατρέπεται σε μια λίγο-πολύ ουδέτερη συνάντηση για τη διαρκή σφυρηλάτηση ενός κοινωνικού ισοζυγίου μεταξύ των συγκρουόμενων κοινωνικών δυνάμεων, που ανά πάσα στιγμή ωθούνται στον εμφύλιο πόλεμο. Έτσι τον 19ο αιώνα, όταν δεσπόζει το κοινωνικό ζήτημα, τίθεται το ερώτημα:

πώς μπορεί να ουδετεροποιηθεί η σύγκρουση μέσω της ανακατανομής της ιδιοκτησίας, σύμφωνα με τις συστάσεις της πολιτικής οικονομίας. Στον 20ό αιώνα εικάζεται ότι η λύση του κοινωνικού ζητήματος θα δοθεί με την πρόοδο της τεχνολογίας και την εκβιομηχάνιση, με μια κατ' εξοχήν αντιπολιτική ουτοπία.

Σ' αυτήν την αντιπολιτική ουτοπία εδράζεται η μετατροπή του θνητού θεού σε μια μεγάλη απρόσωπη μηχανή. Αυτό εξηγεί και τον υπότιτλο του βιβλίου «νόημα και αποτυχία ενός συμβόλου». Ο λεβιάθαν, το θαλάσσιο κήτος της παλαιάς διαθήκης δεν ανταποκρίθηκε στις αξιώσεις που έχει από ένα μυθικό σύμβολο η πολιτική• απέληξε σε μια μάλλον θλιβερή και γκροτέσκα εικόνα σ' ένα πτώμα που από τις σάρκες του τρέφονται πληρώματα πειρατών. Ωστόσο μια μηχανή που η ύπαρξή της νομιμοποιείται από το γεγονός ότι λειτουργεί, όπως η νομιμότητα νομιμοποιείται από την πίστη σ' αυτήν, μπορεί είτε να καταστραφεί στα χνάρια του λουδισμού και προς μεγάλη ικανοποίηση των απρόσωπων εξουσιών, είτε ακολουθώντας τον μακιαβελλικό ηγεμόνα να αποτελέσει το «βαρβαρικό» όχημα όσων κοινωνικών δυνάμεων επιζητούν πολιτική υπόσταση.

Η «ταλάντευση» μεταξύ μιας αυταρχικής πολιτικής θεολογίας και μιας ανάλογης εκκοσμίκευσης, με στόχο να εξορκιστούν οι πιο ριζοσπαστικές όψεις της λαϊκής κυριαρχίας, είναι πρόδηλη στο θεωρητικό έργο του Καρλ Σμιτ. Εξ ίσου σημαντική όμως είναι και η πρόταση της κρατικής κυριαρχίας σαν υπόσταση ενός λαού. Αναμφίβολα, όπως τονίζει, στόχος του Χομπς δεν ήταν να παραδώσει τους φτωχούς ανθρώπους από τον φόβο της φυσικής κατάστασης στον φόβο της κυριαρχίας ενός Μολώχ ή ενός Γκόλεμ. Την πρόταση αυτή μπορούμε κάλλιστα να την αντιστρέψουμε. Γιατί ακόμη και σήμερα, παρά το γεγονός ότι οι έμμεσες εξουσίες των οικονομικών συμφερόντων και της μαζικής υποβολής καθυποτάσσουν το κράτος, αυτό παραμένει η έσχατη γραμμή άμυνας ενός λαού. Η πολιτική σύγκρουση αφορά όσες απολιτικές δυνάμεις προσβλέπουν σε μια ατομοκεντρική επιστροφή στη φυσική κατάσταση και όσες πολιτικές δυνάμεις βλέπουν στο κράτος την έσχατη μονάδα για τη

συμμετοχή στον παγκόσμιο αγώνα κατανομής και ανακατανομής του πλεονάσματος.

*Δοκιμιογράφος και μεταφραστής

https://avgi-anagnoseis.blogspot.gr/2010/11/blog-post_9418.html

---

Τάκης Άκος: Γλυκά από Εντελβάις

Νέα κυκλοφορία: Τάκης Άκος, Γλυκά από Εντελβάις, Αυτοπαραγωγή, Αθήνα 2015, σελ.42

Οι λέξεις εξηγούν τα πάντα. Αυτοί οι στίχοι -μπορεί και ποιήματα για κάποιους- είναι συμπυκνωμένες μνήμες, μελοποιημένες στο σύνολο τους.

Μ' άρεσε πάντα η αθέατη πλευρά της σελήνης του καθενός μας. Στην περίπτωση του παρόντος πονήματος λοξοδρόμησα: θαρρώ ότι εκτέθηκα...Δεν πειράζει. Άλλωστε έφυγε από εμένα, είναι κτήμα όλων εσάς που θα το διαβάσετε και θα το ακούσετε «ντυμένο» με τις μουσικές μου στο εγγύς μέλλον.

1968

Τη μέρα που μου έκοψαν το μουρουνόλαδο
Αρχισα να τρώω γύρη από χρυσάνθεμα
Μυρίζοντας το μωβ των αγκαθιών
Χορεύοντας γύρω από φωτιές χορό ινδιάνικο
Στο αφιονισμένο '68.

Αεροπλανοφόρα στο λιμάνι σκιές στο φεγγάρι
Σφαγμένα περιστέρια στο Ανόι
Κόκκινη αρκούδα μαδάει ευκάλυπτο
Κάμπιες στα πεύκα δέσμες φωτός στο βράδυ
Υφαίνουν το πολύχρωμο '68.

Ονειρα από σελυλόιντ χαράζουν σχήματα
Εύθραυστα διαγαλαξιακά
Με ανεξίτηλη μεσοαστρική σκόνη
Αμυδρό φως στη βεράντα ξεθωριάζει
Η γαλάζια νεράιδα εξαφανίζεται...

''Σήκω μικρέ να πας σχολείο!''

Σημεία διάθεσης:

- Εκδόσεις των Συναδέλφων, Καλλιδρομίου 30, Αθήνα
- Βιβλιοπωλείο Πολιτεία, Ασκληπιού 1-3, Αθήνα
- Βιβλιοπωλείο Πρωτοπορία, Γραβιάς 3-5, Αθήνα

«Indigo – Ένας γρίφος για το εγώ, το εμείς και το τίποτα» reloaded

*Νέο απόσπασμα από το μυθιστόρημα του Δημήτρη Κωνσταντίνου Π. –
Εκδόσεις Εξάρχεια*

[κεφάλαιο «Στρείδι»]

...Στον καθρέφτη του αυτοκινήτου όλες οι γυναίκες είναι ωραίες.
Και μετά, όταν σε προσπερνάνε βιαστικές, με την προτομή τους
μόνο να ξεχωρίζει στο παράθυρο σκυμμένη μπροστά, τα χεράκια να
σφίγγουν ερωτικά το τιμόνι, τα μάτια καρφωμένα στο δρόμο και

τα βαμμένα χείλια ελαφρά προτεταμένα από την έξαψη της οδήγησης, όλες οι γυναίκες είναι ωραίες. Ίσως επειδή ο Ρεντ γκαύλωνε με τα γυναικεία πρόσωπα, οπίσθια και μπροστινά. Στη διαδρομή, όλες οι γυναίκες τού έφερναν στο μυαλό τη Ρόζα. Όπως μια φοιτήτρια που περίμενε υπομονετικά το λεωφορείο. Κοκκινομάλλα με λευκό, τραγανό δέρμα. Στραβά πόδια, αντίστροφες παρενθέσεις που ανοίγουν προς τον έξω κόσμο και τον προσκαλούν. Τα μπούτια της ήταν ωμά, σαν να μην τα έκαψε ποτέ το φως του καλοκαιριού, λίγα καλοκαίρια στην πλάτη της. Η Ρόζα πολλά χρόνια πριν. Τελευταίο φανάρι πριν τον περιφερειακό. Γιατί αργεί τόσο; Ο Ρεντ κοιτούσε ξεδιάντροπα προς τη στάση. Η μικρή είχε σταυρωμένα τα γυμνά της πόδια, όρθια, ίσως για να μη στάζει. Μακάρι να γαμούσαμε και τα γυναικεία μπούτια. Ο Ρεντ ξεροκατάπιε. Να είχαν κι εκεί τρύπες. Οι άντρες βλέπουν παντού μαύρες τρύπες, στο διάστημα και στη γη. Η μικρή κουράστηκε κι έκατσε σταυροπόδι στη στάση, το φανάρι δεν έλεγε ν' ανάψει πράσινο, ο Ρεντ νόμισε ότι διέκρινε ένα νάζι για χάρη του όταν έβαζε το ένα πόδι πάνω στ' άλλο και σκέφτηκε με σιχασιά τους λιμάρικους πενηντάρηδες που καρφώνουν τα μάτια τους σε περαστικούς κώλους νομίζοντας ότι τους κουνιούνται με αναίδεια. Να προλάβω τα χρόνια, να μη μου φάει την ψυχή το ίδιο δηλητήριο της στέρησης. Ευτυχώς, το φανάρι άναψε.

Η πόλη ξεμάκρυνε πίσω του. Ο περιφερειακός έκανε σλάλομ ανάμεσα στα φουγάρα που είχαν φυτρώσει στους λόφους έξω από τα τσιμεντένια σύνορα της πόλης. Κάτω από τα φουγάρα, χωράφια ποτισμένα με καυσαέριο. Οι αμυγδαλιές φύτρωσαν νωρίς εφέτος, με τις αλκυονίδες. Κόλπο για να τις προτιμήσουν τα έντομα τώρα που όλη η φύση είναι άκαρπη, να τις γονιμοποιήσουν. Άνθη ατελή, που θέλουν έρωτα για να καρποφορήσουν. Η μοναδική τροφή τέτοια εποχή, τα έντομα δεν έχουν να επιλέξουν. Εδώ ο έρωτας περνάει από το στομάχι, εξασφαλισμένο σεξ για τις αμυγδαλιές, ανυποψίαστα τα πεινασμένα έντομα. Ζήλεια για τα αθώα κόλπα της φύσης. Τα λευκά ανθάκια νοτισμένα με αποχρώσεις του ροζ έλαμπαν μέσα στο γκρίζο του χειμώνα και των φουγάρων. Ο Ρεντ προσπαθούσε να τα χορτάσει με τα μάτια. Τι αξία έχει η απιστία

μπροστά σ' ένα όμορφο λουλούδι;...

***

Από το οπισθόφυλλο του βιβλίου:

«Πάνω από το τζάκι, το ορθάνοιχτο στόμα που ζωγράφισε ο Μουνκ έτοιμο να μας καταβροχθίσει στον πόνο του· δεν το φοβάμαι όμως, μου φαίνεται οικείο, σαν τη μαύρη μήτρα που με γέννησε, αλλά κατά περίεργο τρόπο δεν δείχνουν να το φοβούνται και οι άλλοι. Περιεργάζομαι σαν σε καθρέφτη το φάντασμα του ασήμαντου ανθρώπου γύρω από το στόμα, που θα μπορούσε να είμαι εγώ με αυτό το τεράστιο κενό μέσα του, και σκέφτομαι ότι κανένας άνθρωπος προσκολλημένος στη ζωή δεν θα κρεμούσε μια κραυγή πάνω από το τζάκι του. Το όνομά μου είναι Ίντιγκο. Όσο ζούσα, όλοι με φώναζαν Ίντι. Και αυτό ήταν κάποτε το σπίτι μου...»

Με τα λόγια αυτά αρχίζει να ξετυλίγεται, βασισμένο σε πραγματικά αλλοιωμένα πρόσωπα, ένα σπονδυλωτό υπαρξιακό θρίλερ με θέμα τη μοναξιά, τη συντροφικότητα και το μηδέν, δηλαδή τον κυρίαρχο ανθρώπινο γρίφο, αλλά και βαθιά πολιτικό, που ορίζει κάθε στιγμή τον κόσμο μας μέσα από τις αποφάσεις των ανθρώπων, των καταδικασμένων να τον λύνουν πριν από κάθε βήμα τους.

Με το μυθιστόρημα αυτό συμπληρώνεται μια τετραλογία αυτόνομων λογοτεχνικών έργων που θα μπορούσε να έχει τον περιπετειώδη τίτλο «με τα υλικά που κατασκευάζονται οι φόβοι» και περιλαμβάνει το *κρούγκερ*, το *unabomber*, το *νταρκ* και το *indigo*. Ελπίζω, για το καλό όλων μας, το θέμα να μ' εγκαταλείψει. Άλλοτε μπροστά στα μάτια μου, άλλοτε καλά κρυμμένες, απομόνωσα ψηφίδες του κακού μέσα από το απέραντο μωσαϊκό της ζωής για να σχηματίσω μικρά παζλ με τους χειρότερους υπαρξιακούς φόβους. Και να τους εξορκίσω. Αυτούς που βρήκα να λουφάζουν με καταβροχθιστικές διαθέσεις, πριν απ' όλους τους άλλους, μέσα σε μένα τον ίδιο. Στο κάτω κάτω, πώς θα μπορούσα αλλιώς να γράψω γι' αυτούς; Και για ποιο λόγο;

***

Για τις νουβέλες του συγγραφέα έχει γραφτεί:

«...ο Κωνσταντίνου έχει τρόπους να βγάλει λάδι από την πέτρα.»
Κ. Παπαγιώργης, περιοδικό LIFO

«...Είναι μια μεστή δαγκωνιά του παρόντος ο Κρούγκερ, που έχει τη γεύση του μέλλοντος.» Αλ. Σχισμένος, περ. ΒΑΒΥΛΩΝΙΑ

«...Η ανάγνωση της νουβέλας του Δημήτρη Κωνσταντίνου συνοδεύεται από ένα είδος απόλαυσης για το ταξίδι και τη μύηση του ήρωα στη ζωή.» Πωλίνα Γουρδέα, www.bookbar.gr

«...Κατ' αντιστοιχία προς τον Κρούγκερ, οσφρίζομαι ότι ο Δημήτρης Κωνσταντίνου, αν και πρωτοεμφανιζόμενος λογοτέχνης, γνωρίζει πού πατάει και γνωρίζει το σκοπό του. Το λέει κι ο ήρώας του άλλωστε: "Το μόνο που θέλω είναι να κάνω τον εαυτό μου να αξίζει".» Δημήτρης Τσεκούρας, συγγραφέας, εφημ. Αυγή

«...Η γλώσσα του Κωνσταντίνου είναι απλή, αλλά άκρως ποιητική στην ουσία της. Γλώσσα δημιουργίας ενός κόσμου ζοφερού και υπαρκτού που δεν ανακυκλώνει στερεότυπα και νόρμες, αλλά σπάει την υποκρισία μιας εύθραυστης προστατευτικής οικειότητας. Ο συγγραφέας αναφέρεται άμεσα στην τυραννία της οικειότητας των πιο κοντινών μας προσώπων που, ενώ βρίσκονται δίπλα μας, τους είμαστε παντελώς άγνωστοι. Ο αναγνώστης λοιπόν, στοχάζεται τη δική του ξενότητα σε αυτόν τον κόσμο τη στιγμή που ανακαλύπτει στον Ντάρκο τη δική του αλήθεια. Μια εξαιρετική γραφή από έναν σημαντικό νέο λογοτέχνη της εποχής μας. Η νουβέλα Νταρκ διαβάζεται μονορούφι, όχι μόνο λόγω μεγέθους (μικρόσχημο βιβλίο), αλλά εξαιτίας της αλήθειας των λεγομένων της.» Πωλίνα Γουρδέα, vakxikon.gr

---

Εμείς οι πρόσφυγες – Τρία κείμενα

Χάνα Αρεντ, Τζόρτζιο Αγκάμπεν, Έντσο Τραβέρσο. Εμείς οι πρόσφυγες. Τρία κείμενα, μτφρ. Κώστας Δεσποινιάδης, Άκης Γαβριηλίδης, Νίκος Κούρκουλος, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, Αθήνα 2015, σελ. 120

Νίκος Κατσιαούνης

Είναι πλέον έκδηλο σε όλους το γεγονός ότι το προσφυγικό και μεταναστευτικό ζήτημα δεν αποτελεί ένα «πρόβλημα» προς επίλυση αλλά μια νέα κοινωνική και πολιτική συνθήκη την οποία τόσο οι πρόσφυγες όσο και οι κοινωνίες που τους υποδέχονται πρέπει να διαχειριστούν.

Το βιβλίο «*Εμείς οι πρόσφυγες*» αποτελεί ένα μικρό τομίδιο με τρία κείμενα διαφορετικών αλλά εξαιρετικά σημαντικών στοχαστών, τα οποία γράφτηκαν σε διαφορετικές χρονικές περιόδους. Πρόκειται για κείμενα της Χάνα Άρεντ, του Τζόρτζιο Αγκάμπεν και του Έντσο Τραβέρσο.

Το πρώτο κείμενο, με τίτλο «**Εμείς οι πρόσφυγες**», γραμμένο τον Ιανουάριο του 1943, είναι της Χάνα Άρεντ, μιας εκ των σημαντικότερων πολιτικών στοχαστών του αιώνα που πέρασε. Εδώ η συγγραφέας περιγράφει την κατάσταση των Εβραίων που αναγκάστηκαν να διαφύγουν από τη ναζιστική Γερμανία. Με έντονα συναισθηματικά στοιχεία αλλά και βαθιά πολιτικά, η Άρεντ παραθέτει με ζοφερό τρόπο τις σκέψεις, το βίωμα αλλά και τις ελπίδες των ανθρώπων που αναγκάστηκαν να φύγουν μιας και οι διακρίσεις αποτέλεσαν το μεγάλο κοινωνικό όπλο με το οποίο κάποιος μπορεί να σκοτώσει ανθρώπους χωρίς αιματοχυσία. «Η κόλαση δεν είναι πια μια θρησκευτική δοξασία ή μια φαντασίωση, αλλά κάτι εξίσου αληθινό με τα σπίτια τις πέτρες και τα δέντρα», ομολογεί η Άρεντ, επισημαίνοντας ότι ο αμοιβαίος σεβασμός των λαών (εάν ποτέ υπήρξε) έγινε συντρίμια όταν η

Ευρώπη επέτρεψε να αποκλεισθεί και να διωχθεί το πιο αδύναμο μέλος της.

Αυτό το κείμενο της Άρεντ, εξαιρετικά επίκαιρο μετά από 70 χρόνια, αποτελεί μια κραυγή αγωνίας και οργής. Αγωνία για το παρόν και το μέλλον των συνανθρώπων της που εκπατρίστηκαν και οργή για έναν κόσμο, όπως ο δυτικός, που επέτρεψε στις ρωγμές της πολιτικής και κοινωνικής του συγκρότησης τον αποκλεισμό και την εξαίρεση.

Το δεύτερο κείμενο του τόμου είναι του Τζόρτζιο Αγκάμπεν, γραμμένο το 1996, με τίτλο **«Πέρα από τα δικαιώματα του ανθρώπου»**. Σε αυτό το εξαιρετικά σημαντικό κείμενο ο Αγκάμπεν βλέπει τον πρόσφυγα ως τη μόνη νομικο-πολιτική κατηγορία στην οποία μπορούμε να διαβλέψουμε τις μορφές και τα όρια μια πολιτικής κοινότητας που έρχεται, ειδικά τη στιγμή που το νεωτερικό έθνος-κράτος καταρρέει και οι έως τώρα υπάρχουσες κατηγορίες του «πολίτη», του «ανθρώπου» και του «λαού» αποδεικνύονται άνευ περιεχομένου. Για τον συγγραφέα, οι Διακηρύξεις των Δικαιωμάτων δεν θα πρέπει να αποτελούν αιώνιες και μεταδικαϊκές αξίες αλλά θα πρέπει να τις εντάξουμε στην πραγματική τους λειτουργία εντός της συγκρότησης του έθνους-κράτους, στο πέρασμα από τη θεϊκής προέλευσης βασιλική κυριαρχία στην εθνική κυριαρχία. «Στην ουσία, τα δικαιώματα του ανθρώπου εκπροσωπούν πάνω απ' όλα την πρωταρχική μορφή εγγραφής της γυμνής φυσικής ζωής στη νομικο-πολιτική τάξη του έθνους-κράτους. [...]

Το έθνος-κράτος σημαίνει ένα κράτος που καθιστά τη γέννηση, τον τοκετό (δηλαδή τη γυμνή ανθρώπινη ζωή) θεμέλιο της κυριαρχίας του». Ο πρόσφυγας αποτελεί μια οριακή έννοια που θέτει υπό διερώτηση τις αρχές του έθνους-κράτους, αποτελεί ένα ανησυχητικό στοιχείο επειδή σπάει την ταύτιση μεταξύ ανθρώπου και πολίτη, μεταξύ γέννησης και εθνικότητας, δημιουργώντας κρίση στις κυρίαρχες δομές. Και στην εποχή μας παρατηρείται το γεγονός ότι μεγάλα κοινωνικά τμήματα δεν μπορούν να εκπροσωπηθούν μέσα σε αυτές τις δομές. Έτσι, ο Αγκάμπεν εκφράζει την αγωνία για μια ανανέωση των νομικο-πολιτικών

κατηγοριών της νεωτερικότητας, μια διερώτηση για την έννοια του πολίτη στις σημερινές κοινωνίες, και, κατ' επέκτασιν, για τη δημιουργία νέων σημασιών και νοημάτων. Αλήθεια, τι σημαίνει σήμερα «Άγγλος πολίτης» στο Λονδίνο;

Το τελευταίο κείμενο «**Εξορία και βία: Μια ερμηνευτική της απόστασης**» είναι του Έντσο Τραβέρσο. Με αυτό του το κείμενο ο συγγραφέας επιχειρεί να δώσει το αποτύπωμα των εκπατρισμένων διανοούμενων του προηγούμενου αιώνα, οι οποίοι, λόγω της θέσης τους, έγιναν οι ευαίσθητοι κοινωνικοί σειсмоγράφοι των συγκρούσεων και των αντιφάσεων μέσα στο κοινωνικοιστορικό πεδίο, οξυδερκείς αναλυτές της «εποχής των άκρων», στην οποία η ανθρωπότητα είδε την Άβυσσο να την κοιτά κατάματα. Ο πόλεμος, τα στρατόπεδα συγκέντρωσης, ο εκτοπισμός, η ατομική βόμβα, η βία και οι φρικαλεότητες του προηγούμενου αιώνα αποτελούν μερικά από τα θέματα με τα οποία αναμετρήθηκαν οι «παρίες διανοούμενοι», πλέκοντας παράλληλα δεσμούς ανάμεσα σε ρεύματα σκέψης, γλώσσες και λογοτεχνίες. «Δεν μετακινούνται μόνο οι άνθρωποι και τα εμπορεύματα, μεταναστεύουν επίσης και οι θεωρίες, διασταυρώνονται και υβριδοποιούνται, ριζώνουν και μεταμορφώνονται μπολιασμένες πάνω σε άλλες κουλτούρες». Και το παραπάνω είναι εξαιρετικά σημαντικό για να κατανοήσουμε τη γεωγραφία της κριτικής σκέψης του 20ού αιώνα.

Παρ' όλη τη χρονική τους απόσταση, αυτά τα τρία κείμενα συνομιλούν μεταξύ τους, δίνοντάς μας έναν δημιουργικό αναστοχασμό για ένα ζήτημα που ενδεχομένως να αποτελέσει το έναυσμα ώστε οι δυτικές κοινωνίες να κοιτάξουν κατάματα τον εαυτό τους.

Πηγή: <https://www.efsyn.gr/arthro/prosfyges-kai-krisi>

«Indigo – Ένας γρίφος για το εγώ, το εμείς και το τίποτα»

Προδημοσίευση από το μυθιστόρημα του Δημήτρη Κωνσταντίνου Π. «Indigo – Ένας γρίφος για το εγώ, το εμείς και το τίποτα» που κυκλοφορεί σε λίγες μέρες από τις εκδόσεις Εξάρχεια.

ΦΥΛΑΚΗ

Ο κρατούμενος που φορούσε γυναικεία ρούχα βογκούσε όσο πιο λάγνα μπορούσε. Πεσμένος στα τέσσερα, σαν σκυλί, είχε στραμμένο το κεφάλι προς τους άλλους κι έκανε μορφασμούς γελοίους. Από πίσω του, καβαλάρης, είχε κολλήσει ο Τσ. και κουνιόταν επιδεικτικά μπρος πίσω με πλατύ χαμόγελο, η κοτσίδα του πετούσε στον αέρα. Από κάτω δεν φορούσε τίποτα, είχε τριχωτούς γλουτούς, και από πάνω ένα λευκό φανελάκι με τιράντες για να τονίζονται οι ανδρικές πλάτες του και τα τατουάζ. Στο ένα μπράτσο είχε δεμένο επίδεσμο και στο άλλο χέρι ανέμιζε ένα μπουκάλι μύρα. Ήταν κι αυτός στραμμένος προς το κοινό και χαχάνιζε. Τα φώτα έπεφταν πάνω στα χαλασμένα του δόντια. Οι υπόλοιποι κρατούμενοι, συνωστισμένοι μακριά από τα φώτα, γιουχάιζαν κι επευφημούσαν, σφύριζαν και φώναζαν σεξουαλικές βρισιές. Άλλοι κάθονταν πάνω στις πλάτες των καρεκλών με τα πόδια στα καθίσματα, άλλοι στέκονταν όρθιοι. Πολιτικοί κρατούμενοι και ποινικοί είχαν μπερδευτεί μεταξύ τους σε ένα ομοιογενές ακροατήριο. Για χάρη της στιγμής, τα μάτια, τα αυτιά και τα στόματα όλων ήταν στραμμένα προς τη σκηνή που εξελισσόταν μπροστά τους. Αν δεν ήσουν κρατούμενος, θα νόμιζες ότι δεν είχαν τίποτα να χωρίσουν.

Ο Γουάιτ είχε συμπληρώσει τέσσερις μήνες μέσα και μπορούσε να διακρίνει τις αιμοσταγείς κλίκες όπως οριοθετούνταν μέσα στην υποτιθέμενη ομοψυχία. Αριστεροί και ποινικοί στη μία πλευρά, αναρχικοί και ποινικοί στην άλλη, καθарό και ανόθευτο οργανωμένο έγκλημα στις πίσω σειρές, χωρισμένο κι αυτό σε ομάδες διαφόρων εθνικοτήτων. Ο Γουάιτ ακουμπούσε με την πλάτη

στον τοίχο, πίσω απ' όλους, ήταν μελαμψός σαν μιγάς, με κοντοκουρεμένα μαλλιά και βλογιοκομμένο πρόσωπο αγριωπό. Είχε τα χέρια σταυρωμένα κι έδειχνε ανήσυχος για τα εχθρικά βλέμματα που έπεφταν σποραδικά πάνω του από τις δύο φράξιες μπερδεμένων πολιτικών και ποινικών κρατουμένων. Πού και πού ξεσπούσε σε ένα δυνατό φτάρνισμα που ακουγόταν σαν κραυγή.

Τέσσερις μήνες, τώρα, άντεξε με νύχια και με δόντια να μην υποκύψει στις εκδουλεύσεις που του ζητούσαν οι μεν και οι δε. Το οργανωμένο έγκλημα δεν ασχολήθηκε μαζί του, τον είχαν προλάβει οι άλλοι. Και όσο αντιστεκόταν να ενταχτεί, τόσο δεχόταν τα πυρά και των δύο. Γεννημένος στη χώρα από ξένους και αλλόθρησκους γονείς, δραστηριοποιήθηκε στα πολιτικά από νωρίς, ψάχνοντας να βρει απαντήσεις. Και τις βρήκε πρώτα στην αριστερή και μετά στην αναρχική πλευρά του επαναστατικού φάσματος, δίνοντας γι' αυτές ψυχή και σώμα. Και τώρα τον διεκδικούσαν πίσω. Αλλά γι' αυτή την εμφύλια διαμάχη μέσα στη φυλακή δεν είχε σκοπό να λερώσει τα χέρια του. Σύντροφοι εναντίον συντρόφων, με σκοπό την τελική επικράτηση, αναρχικοί και αριστεροί που είχαν τυφλωθεί από υπερβολική δόση φωτός και διψούσαν για την εξουσία μέσα στο κλουβί τους. Έτσι, βρέθηκε στο επίκεντρο της διαμάχης. Ξυλοδαρμοί που γέμισαν μελανιές πιο σκούρες το ήδη μελανό του σώμα, σεξουαλικές παρενοχλήσεις που έφταναν λίγο πριν το σημείο του οργασμού. Αλλά δάκρυα και αίμα κάνουν οξύ. Σε μία τέτοια συμπλοκή, ο στυλός του Γουάιτ, που τον είχε στα κρυφά για να γράφει τον πόνο του, κατέληξε καρφωμένος στο μπράτσο του Τσ. και από τότε ο εμφύλιος άρχισε ν' αποτραβιέται από πάνω του και να συνεχίζεται αλλού με άλλες αφορμές, αφήνοντας πίσω του τον Γουάιτ ανίκανο να πιστέψει πια σε οτιδήποτε. Το μόνο ουσιαστικό πρόβλημα της ύπαρξης που αργά ή γρήγορα όλοι καλούνται να αντιμετωπίσουν.

Εδώ και πολλή ώρα, μια σύσσωμη αναγούλα κρατούσε καθηλωμένο τον Γουάιτ σαν προτομή. Δεν μπορούσε να τραβήξει τα μάτια του από το γουρλωμένο χαχανιστό προσωπείο του Τσ. πάνω στη σκηνή. Ένας δήθεν επαναστάτης, υποκριτής. Ακόμη κι όταν κάνει τον ηθοποιό υποκρίνεται, αηδίασε ο Γουάιτ. Γιατί να υποκρίνεσαι

τον ηθοποιό που υποκρίνεται; Μόνο αν δεν μπορείς να κάνεις τίποτα χωρίς υποκρισία. Γι' αυτό οι γνήσιοι υποκριτές δεν έγιναν ποτέ γνήσιοι ηθοποιοί. Από τις βρόμικες ιστορίες του Μπουκόφσκι που έπαιζε ο θίασος κρατουμένων, οι θεατές κράτησαν μέσα τους τις βρόμικες σκηνές πάθους για να τις αναπαραγάγουν στα βρόμικα μυαλά τους. Είχαν μπροστά τους μια ακόμη μονότονη εβδομάδα, κάθε βρόμικο ερέθισμα τους ήταν πολύτιμο. Έτσι κι αλλιώς, για τη βρομιά της κοινωνίας τα ήξεραν όλα από πρώτο χέρι, η λογοτεχνία του Μπουκόφσκι δεν είχε να τους πει τίποτα. Στο τέλος της θεατρικής παράστασης, ξέσπασαν σε χειροκροτήματα και κυριολεκτικά αποσύρθηκαν σέρνοντας τα πόδια τους. Ο Γουάιτ έφυγε για το κελί του πριν απ' όλους, ανυπόμονος, το επόμενο πρωί έπαιρνε την πρώτη του άδεια, μακριά απ' όλα αυτά. Όταν άδειασε η αίθουσα εκδηλώσεων της φυλακής, έμειναν τέσσερις γκρίζοι τοίχοι και αναποδογυρισμένες καρέκλες.

Από τα χαράματα ξεκίνησε να τριγυρνάει ο Γουάιτ άσκοπα μέσα στο κλουβί του σαν μελαμψό θηρίο, αποστεωμένο, φοβόταν πως δεν θα μπορούσε να ξαναβγει άνθρωπος μετά τους τέσσερις μήνες στη φυλακή. Ένας ανώνυμος συγκρατούμενος τον κοιτούσε με έκπληξη, είχε συνηθίσει να τον βλέπει σε πλήρη απραξία όλο αυτόν τον καιρό, να επουλώνει τις πληγές του στο σώμα και την ψυχή. Για τον Γουάιτ, όμως, αυτή η πρώτη άδεια που του έδωσαν για να ξαναβγει στον «ελεύθερο» κόσμο, ίσως, να ήταν και η τελευταία. Σύμφωνα με τον καινούριο νόμο, οι άδειες των πολιτικών κρατουμένων καταργούνται, όλα πια ήταν θέμα ορισμού. Η ώρα περνούσε βασανιστικά αργά, οι τρεις τοίχοι της φυλακής γύρω του άρχισαν να συγκλίνουν απειλητικά προς το μέρος του, ο Γουάιτ ένιωσε να πνίγεται, και σκέφτηκε ότι δεν θα προλάβαινε να τους ξεφύγει, θα τον έπιαναν στα χέρια τους οι νέοι νόμοι και τα μπερδεμένα άρθρα τους, και θα άφηνε τα κοκαλάκια του μέσα στο κλουβί, γιατί είχε υποσχεθεί στον εαυτό του να μην ανεχθεί άλλους δεκατέσσερις τέτοιους μήνες· ώσπου τον έσωσε η σιδερένια πόρτα του κελιού που άνοιξε και τον πήρε μακριά.

Στο γραφείο του αξιωματικού υπηρεσίας της Α' πτέρυγας περίμενε υπομονετικά να του βγάλουν τις χειροπέδες για έναν τελευταίο

σωματικό έλεγχο, τριχωτά χέρια να τον ψαχουλεύουν παντού και να τον ξεφτιλίζουν, και μετά να παραλάβει τα προσωπικά του αντικείμενα, ένα κινητό και λίγα λεφτά. Η όψη του ήταν εξαντλημένη, είχε χάσει δέκα κιλά στη φυλακή. Το δέρμα του είχε αρχίσει να συρρικνώνεται και να ζαρώνει, το σώμα του πολεμούσε τη σκλαβιά με την εξαύλωση, το μυαλό του βασανιζόταν με παραισθήσεις.

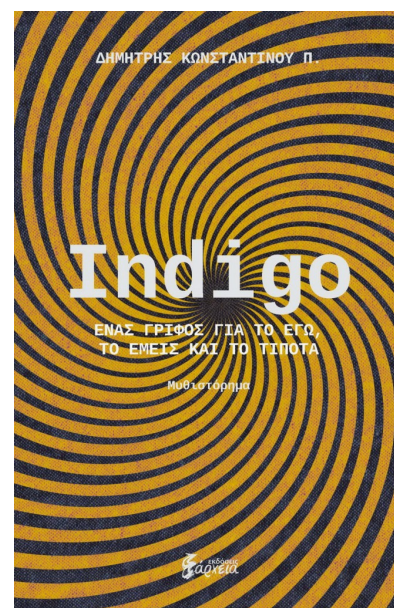
Η φυλακή όλο αυτόν τον καιρό ήταν δύο φορές κόλαση. Ο χειρότερος εφιάλτης δεν ήταν η φυλακή, αλλά ο εμφύλιος μέσα στη φυλακή· δεν έχεις πουθενά να κρυφτείς, δεν μπορείς να του ξεφύγεις. Οι δεσμοφύλακες χαίρονταν να βλέπουν τις ουτοπίες όλου αυτού του συρφετού που κρατούσαν κλεισμένο εκεί μέσα, ο καθένας είχε τη δική του και την παπαγάλιζε σε κάθε ευκαιρία, να διαλύονται στη δίνη των συντροφικών τους μαχαιρωμάτων, επιβεβαιώνοντας τελικά την επίσημη ιδεολογία όλων των κρατικών λειτουργών: ο κόσμος αυτός κατά βάθος δεν αλλάζει, κι αν αλλάζει απλώς μορφή εξωτερικά, δεν θα σας αφήσουμε να τον κάνετε σαν τα μούτρα σας. Οι δύο σωφρονιστικοί υπάλληλοι τελείωσαν με το ψαχούλεμα κι έριξαν μια τελευταία ματιά στα τσαλακωμένα μούτρα του Γουάιτ αμίλητοι, με τη βαθιά ικανοποίηση του νικητή, οι διαλυμένες ουτοπίες έκαναν πάντα τη δουλειά τους πιο εύκολη: τελικά, οι άνθρωποι είναι ζώα· και ο κυνισμός αυτός τους κρατούσε ψυχικά υγιείς για να μπορούν να επιτελούν το καθήκον τους.

Έξω από τη φυλακή, τα εκτυφλωτικά χειμωνιάτικα σύννεφα και η ελευθερία τον έκαναν να σφίξει τα μάτια. Ο ουρανός ανοιγόταν πάνω από το κεφάλι του υπέροχα γκρίζος, ο Γουάιτ ήθελε να πετάξει μακριά. Η βεντέτα που άνοιξε μέσα στη φυλακή με τις δύο σκληροπυρηνικές φράξιες κρατουμένων δεν του άφηνε περιθώρια να ξαναγυρίσει πίσω. Έτσι κι αλλιώς δεν θα παρέδιδε ποτέ ξανά την ελευθερία του στο κράτος. Προχώρησε σκυφτός μέχρι τη στάση του λεωφορείου, ο δρόμος είχε το όνομα ένδοξου επαναστάτη. Έκατσε στο παγκάκι της στάσης μόνος του. Καλύτερα ελεύθερος κυνηγημένος· και το πρόβλημα με τις διαλυμένες ουτοπίες θα έβρισκε καιρό να το σκεφτεί. Τώρα έπρεπε να

κρυφτεί από κράτος και τρομοκράτες, να βρει ένα καταφύγιο. Και λεφτά για να ζήσει, όχι δουλειά, δεν θα παρέδιδε σε κανένα αφεντικό την ελευθερία του. Έσκυψε να δέσει τα κορδόνια του. Πίσω από το μπροστινό, μεταλλικό πόδι του καθίσματος ξεσκόνισε λίγα χώματα με τα νύχια και σήκωσε μια μικροσκοπική κάρτα κινητού. Την έβαλε στο τηλέφωνό του και πληκτρολόγησε έναν αριθμό. Οι πρώτες του λέξεις ήταν:

«Τι θα γίνει;»

Από το οπισθόφυλλο του βιβλίου

Πάνω από το τζάκι, το ορθάνοιχτο στόμα που ζωγράφισε ο Μουνκ έτοιμο να μας καταβροχθίσει στον πόνο του· δεν το φοβάμαι όμως, μου φαίνεται οικείο, σαν τη μαύρη μήτρα που με γέννησε, αλλά κατά περίεργο τρόπο δεν δείχνουν να το φοβούνται και οι άλλοι. Περιεργάζομαι σαν σε καθρέφτη το φάντασμα του ασήμαντου ανθρώπου γύρω από το στόμα, που θα μπορούσε να είμαι εγώ με αυτό το τεράστιο κενό μέσα του, και σκέφτομαι ότι κανένας άνθρωπος προσκολλημένος στη ζωή δεν θα κρεμούσε μια κραυγή πάνω από το τζάκι του. Το όνομά μου είναι Ίντιγκο. Όσο ζούσα, όλοι με φώναζαν Ίντι. Και αυτό ήταν κάποτε το σπίτι μου.

Με τα λόγια αυτά αρχίζει να ξετυλίγεται, βασισμένο σε πραγματικά αλλοιωμένα πρόσωπα, ένα σπονδυλωτό υπαρξιακό θρίλερ με θέμα τη μοναξιά, τη συντροφικότητα και το μηδέν, δηλαδή τον κυρίαρχο ανθρώπινο γρίφο, αλλά και βαθιά πολιτικό, που ορίζει

κάθε στιγμή τον κόσμο μας μέσα από τις αποφάσεις των ανθρώπων, των καταδικασμένων να τον λύνουν πριν από κάθε βήμα τους.

Με το βιβλίο αυτό συμπληρώνεται μια τετραλογία αυτόνομων λογοτεχνικών έργων που θα μπορούσε να έχει τον περιπετειώδη τίτλο «με τα υλικά που κατασκευάζονται οι φόβοι» και περιλαμβάνει το *κρούγκερ*, το *unabomber*, το *νταρκ* και το *indigo*. Ελπίζω, για το καλό όλων μας, το θέμα να μ' εγκαταλείψει. Άλλοτε μπροστά στα μάτια μου, άλλοτε καλά κρυμμένες, απομόνωσα ψηφίδες του κακού μέσα από το απέραντο μωσαϊκό της ζωής για να σχηματίσω μικρά παζλ με τους χειρότερους υπαρξιακούς φόβους. Και να τους εξορκίσω. Αυτούς που βρήκα να λουφάζουν με καταβροχθιστικές διαθέσεις, πριν απ' όλους τους άλλους, μέσα σε μένα τον ίδιο. Στο κάτω κάτω, πώς θα μπορούσα αλλιώς να γράψω γι' αυτούς; Και για ποιο λόγο;

Πολυτεχνείο 1973: Η απαρχή του αυτόνομου κινήματος

Νίκος Κατσιαούνης

Το βιβλίο του Γιώργου Οικονόμου αποτελεί μια ουσιαστική και οξυδερκή ματιά στο φοιτητικό κίνημα της δικτατορίας και στο αποκορύφωμά του που δεν είναι άλλο από την εξέγερση του Πολυτεχνείου το Νοέμβρη του 1973.

Θα μπορούσα να πω ότι η έννοια ή η θεώρηση που κυριαρχεί στο βιβλίο είναι ο όρος αυτονομία, στη διαύγαση της οποίας ο συγγραφέας έχει αφιερώσει μεγάλο τμήμα του έργου και της σκέψης του. Μέσα από τις σελίδες του βιβλίου γίνεται αντιληπτός ο τρόπος οργάνωσης και δράσης του φοιτητικού κινήματος μέσα στη χούντα καθώς και οι λόγοι που έκαναν αυτό το κίνημα να διαφέρει από τις παραδοσιακού τύπου οργανώσεις

και σχηματισμούς τόσο του παρελθόντος όσο και της εποχής εκείνης.

Σε μια περίοδο, δηλαδή, που οι κινηματικές διαδικασίες βρισκόταν κάτω από τον ασφυκτικό έλεγχο των αρτηριοσκληρωτικών κομματικών ηγεσιών, το φοιτητικό κίνημα αναπτύχθηκε σε μια διαφορετική βάση. Σύμφωνα με τον συγγραφέα, αποτέλεσε το πρώτο πολιτικό κίνημα που στηρίχθηκε στον αυτοκαθορισμό, στην αυτοοργάνωση και στην αυτοσυγκρότηση. Απαλλαγμένο από την πατρωνία των δήθεν πρωτοποριών που ήδη μύριζαν μούχλα, προσπάθησε να ορίσει το ίδιο τον εαυτό του και τις πράξεις του μέσα από την αυθόρμητη οργανωτική ανάπτυξη και την από τα κάτω συγκρότησή του, στη βάση πάντα μιας πολυμορφίας και διαφορετικότητας που συνέκλινε απέναντι στην εξουσία. Κι εδώ πρέπει να σημειώσουμε ότι αναφερόμαστε στη μαζική τάση των φοιτητών κι όχι στους κομματικά ελεγχόμενους.

Τα αιτήματα που έθεσε ήταν ξεκάθαρα πολιτικά και μακριά από κάθε είδους μικροπολιτικές και συνδικαλιστικές ψευδο-διεκδικήσεις. Αυτό που επιδίωξε ήταν η ρήξη και η πολιτική αντιπαράθεση με το αυταρχικό και φασιστικό καθεστώς της εποχής. Απελευθέρωση από την τυρρανία, ελευθερία έκφρασης και πράξης, υπεράσπιση των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, ανεξαρτησία από τις έξωθεν δυνάμεις, όχι στη βάση του εθνικοπατριωτισμού αλλά ως μια διαφορετική πτυχή ανάπτυξης της ελευθερίας, ήταν μερικές από τις διεκδικήσεις του φοιτητικού κινήματος που αναδεικνύουν τον πολιτικό του πολιτισμό και χαρακτήρα, αλλά και τη διαφορετικότητα από τους παραδοσιακές κομματικούς σχηματισμούς και ειδικά της Αριστεράς.

Κατά τη μεγαλειώδη εξέγερση του Πολυτεχνείου αυτό που χαρακτηρίζει τους εξεγερμένους είναι η άμεση συμμετοχή στη διεκδίκηση της ελευθερίας. Ο Γιώργος Οικονόμου περιγράφει με έναν ακριβή και ουσιαστικό τρόπο τις διαδικασίες λήψης των αποφάσεων αλλά και συμμετοχής των υποκειμένων στον αγώνα ενάντια στην τυρρανία. Με βασικά όργανα τις γενικές συνελεύσεις που συμμετείχαν όλοι, κατάφεραν να εκφράσουν την επιθυμία των συμμετεχόντων και να διασφαλίσουν τις επιδιώξεις των από τα κάτω, την εναντίωση στο καθεστώς αλλά και την επιθυμία για έναν κόσμο διαφορετικό. «Η άμεση δημοκρατία και η αυτονομία στην πράξη», όπως αναφέρει και ο συγγραφέας.

Διαβάζοντάς το βιβλίο, ένας άνθρωπος διαφορετικής γενιάς και εμπειριών από τον συγγραφέα, αλλά με κοινές αφετηρίες, μου ερχόταν στο μυαλό τα κινήματα που βίωσα ο ίδιος τα τελευταία χρόνια. Γιατί το αίτημα για συγκρότηση ενός αυτόνομου κινήματος παραμένει ένα εξαιρετικά επίκαιρο και βαθιά πολιτικό διακύβευμα. Κι αυτό το αίτημα εκφράστηκε μέσα από δύο ιστορικές θραύσεις των τελευταίων ετών, έστω και με έναν λανθάνον ή υπόρρητο τρόπο: την εξέγερση του Δεκέμβρη του 2008 και ιδιαίτερα με το κίνημα των πλατειών.

“Εκπληκτικό φαινόμενο, σε παρασέρνει, σε διαποτίζει ολόκληρο, σε συναδελφώνει με το διπλανό σου, πριν από λίγο άγνωστό σου. Παντού ξεχειλίζει η ηδονή της ελευθερίας, η χαρά της δράσης, η συγκίνηση της δημιουργίας, η συνείδηση ότι δημιουργείς ιστορία”. Με αυτά τα λόγια περιγράφει σε ένα μέρος του βιβλίου ο συγγραφέας το κλίμα της συμμετοχής στην εξέγερση του Πολυτεχνείου. Ποιος θα μπορούσε να αρνηθεί ότι το ίδιο συνέβαινε και στις πλατείες;

Στο βιβλίο του Γιώργου Οικονόμου νομίζω ότι συνυπάρχουν δημιουργικά και συμπληρωματικά δύο βασικές θεωρήσεις. Πρώτον,

η ρήξη με τους μηχανισμούς ενσωμάτωσης (πολιτικά κόμματα, συνδικαλιστικές ηγεσίες, ιδεολογικές θεωρήσεις κτλ) που ενώ θέλησαν να οικειοποιηθούν την εξέγερση για ίδιον όφελος, αποκήρυξαν στην πορεία κάθε ριζοσπαστικότητα και νόημα που αυτή παρήγαγε. Αντίθετα, ο συγγραφέας αναδεικνύει αυτά τα νοήματα και τις σημασίες που αποτέλεσαν βασικά αιτήματα των εξεγερμένων και στην πορεία εκφράστηκαν από διάφορες τάσεις, δυστυχώς μειοψηφικές, αδυνατώντας να αποτελέσουν ένα ρεύμα κοινωνικού μετασχηματισμού στη βάση της συγκρότησης μιας διαφορετικής κοινωνικής δομής. Δεύτερον, η προσπάθεια του συγγραφέα να εντάξει το φοιτητικό κίνημα και την εξέγερση του Πολυτεχνείου ως ένα μέρος του αγώνα της κοινωνίας για αυτονομία και αυτοδιάθεση.

Το Πολυτεχνείο σήμερα μπορεί να έχει, όπως αναφέρει και ο συγγραφέας, το ελπιδοφόρο μήνυμα της εξέγερσης, της διάθεσης για αυτονομία, μακριά από τις φενακισμένες λογικές των Ιδεολογιών που το μόνο που μπορούν να κάνουν σήμερα είναι να προσφέρουν άλλοθι στους εκφραστές τους, με μουχλιασμένα λάβαρα του παρελθόντος που πλέον δεν συγκινούν κανέναν.

Το αίτημα για αυτονομία, για μια κοινωνία δηλαδή που θα δώσει η ίδια τους νόμους και τους θεσμούς στον εαυτό της, αποτελεί ένα από τα διακυβεύματα της εποχής, ειδικά σε μια περίοδο που το κυρίαρχο σύστημα δεν μπορεί να υποσχεθεί ούτε να δώσει απαντήσεις για τίποτα. Κι αυτό το αίτημα ξεκινά από πολύ παλιά και συνεχίζει με σκαμπανεβάσματα, περιόδους ξηρασίας αλλά και θραύσεις και ιστορικές ασυνέχειες που δημιουργούν καινούριες πραγματικότητες και καινούριους κόσμους. Κάτι τέτοιο ήταν και το Πολυτεχνείο, μια ιστορική θραύση που παρήγαγε θεσμίσεις υπόρρητες, όπως κάνει κάθε εξέγερση, τα αποτελέσματα των οποίων αν και δεν διαφαίνονται άμεσα, εντούτοις δημιουργούν στο κοινωνικό ασυνείδητο νέες έννοιες, σημασίες αλλά και άμεσες θεσμίσεις στο ίδιο το πράττειν. Και το βιβλίο αυτό ανοίγει το διάλογο για μια διαφορετικού τύπου θεώρηση τόσο της εξέγερσης του Πολυτεχνείου όσο και του αιτήματος για ατομική και κοινωνική αυτονομία.

Χρόνης Μίσσιος: «Καλά εσύ σκοτώθηκες νωρίς»

Δανάη Κασίμη

«Καλά εσύ σκοτώθηκες νωρίς» ...και δεν πρόλαβες να χάσεις την ιδεολογία σου!

Ο Χρόνης Μίσσιος δεν χρειάζεται συστάσεις. Το βιβλίο του «...καλά εσύ σκοτώθηκες νωρίς» έσπασε τα ταμεία και προκάλεσε πονοκέφαλο στον εκδότη του Βαγγέλη Τρικεριώτη (εκδόσεις Γράμματα), ο οποίος πριν προλάβει κάθε φορά να συνεννοηθεί με τον τυπογράφο για επανεκτύπωση, είχε ήδη βομβαρδιστεί με δεκάδες παραγγελίες.

Πρόκειται για ένα λογοτεχνικό αριστούργημα, που γράφτηκε με αίμα, όπως πιθανότατα θα παραδεχόταν και ο Νίτσε. Η αξία του αποδίδεται στην εντυπωσιακή ικανότητα του συγγραφέα να περιγράφει τα βιώματά του αποτυπώνοντας τα συναισθήματα και την καθημερινή βάσανο των αγωνιστών της εθνικής αντίστασης και της δικτατορίας, στην εξορία και στις φυλακές. Βέβαια, όταν αναφέρομαι στη βάσανο, δεν εννοώ αποκλειστικά τα σωματικά βασανιστήρια που υπέστησαν οι άνθρωποι αυτοί αλλά κυρίως την ψυχική τους εξουθένωση. Και πάλι να διευκρινίσω ότι δεν εστίασα τόσο στη στενοχώρια και την κατάθλιψη λόγω του εγκλεισμού, της καταβράθρωσης της αξιοπρέπειάς τους και την οπισθοχώρηση πολλών συντρόφων τους αλλά στην ιδεολογική και πολιτική κρίση που βίωσαν οι αγωνιστές.

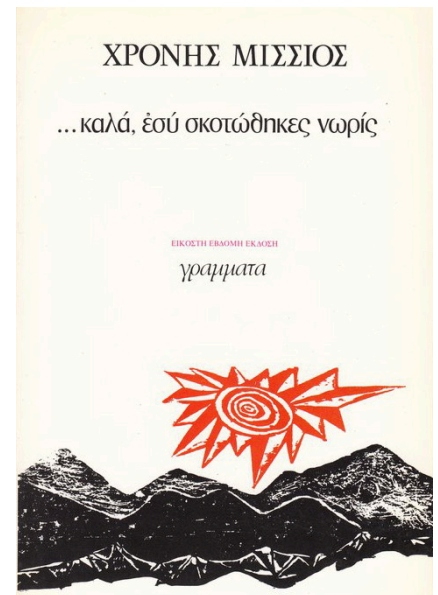
Από τη Μακρόνησο μέχρι τις φυλακές Αβέρωφ, από την Κέρκυρα έως τον Κορυδαλλό και τα κρατητήρια στη Μπουμπουλίνας, η κατάρρευση των ιδεολογιών και η απομυθοποίηση των αξιών που πρέσβευε το τότε κομμουνιστικό κόμμα, αποτέλεσαν το μέγιστο βασανιστήριο: «...από ελεύθεροι άνθρωποι, από επαναστάτες,

μετατρεπόμασταν μέσα από το σύμπλεγμα πειθαρχία-κόμμα σε ιδιόμορφα θρησκευόμενα άτομα». Η τελευταία αυτή φράση του Χρόνη είναι χαρακτηριστική του αισθήματος της προδοσίας του κόμματος, το οποίο εκπροσωπούσε στις ψυχές των αγωνιστών τον μοναδικό δρόμο για την κατάκτηση της ίδιας της ζωής, το μονοπάτι προς την ελευθερία και την αξιοπρέπεια, τον «ναό» των δικαιωμάτων και των υπέρτατων ανθρωπίνων αξιών, την ελπίδα για έναν άλλο κόσμο.

Όλα αυτά, άρχισαν να φαντάζουν σαν ουτοπία, σαν μία μάταιη προσδοκία, η οποία μετατρεπόταν σε φάντασμα στα όνειρά τους. Το νόημα της επανάστασης χανόταν καθημερινά στη δίνη του μυαλού τους και οι ιδέες τους μετατρέπονταν σε αετούς πληγωμένους από τα βέλη μιας αμείλικτης δηλητηριώδους πολιτικής καθοδήγησης: «Καταλαβαίνεις πως όλο το πρόβλημα ήταν πώς θα δικαιολογεί την ύπαρξή της η καθοδήγηση, το παιχνίδι της υποταγής φτιαγμένο από πάνω ως κάτω, όλο δημοκρατία και ανθρωπιά». Ένα μαύρο σύννεφο επισκίαζε την επαναστατική τους δύναμη και το αίσθημα της προδοσίας ρούφηξε κάθε σταγόνα αισιοδοξίας.

Ήταν, σύμφωνα με τον συγγραφέα, σα να τους πήραν την ταυτότητά τους, σα να μην υπήρχε πια λόγος να συνεχίσουν να αγωνίζονται. Για ποιον και γιατί υπομένουν με τέτοιο σθένος να τους εξευτελίζουν τα καθεστωτικά ανθρωποειδή; «...εκείνο που με πειράζει είναι ότι μας άφησαν χωρίς ιδεολογία ...όχι τα βασανιστήρια». Συνειδητοποίησαν ότι είναι αστείο να περιμένεις υποστήριξη από τα στελέχη ενός κόμματος που κάθονται στην καρέκλα τους γαντζωμένα και τα οποία απαιτούν τη διεκπεραίωση της αντίστασης σύμφωνα με τις δικές τους εντολές και τη θυσία των «συντρόφων» τους με στόχο την κοινωνική απελευθέρωση.

Είχαν το θράσος να ορίζουν με ποιον τρόπο θα πρέπει κανείς να αγωνίζεται. Είχαν διατυπώσει τον «θεϊκό» κώδικα δεοντολογίας για τις ζωές των άλλων και είχαν την αξίωση να αναπαράγουν οι

καθοδηγούμενοι-«σύντροφοι» επί λέξει την πολιτική τους πλατφόρμα και να γίνονται όταν χρειάζεται ακόμη και οσιομάρτυρες, θυσιάζοντας στο όνομα του θεού-κόμματος, την ίδια τους τη ζωή. Το κορμί των αγωνιστών ανήκει στο κόμμα, το οποίο «ξέρει» και έχει προβλέψει για όλα: «Μια ζωή η φόρμα μας ένοιαζε ...και βέβαια τελικά καταφέρναμε να υποτάσσουμε τις σκέψεις μας στις λεκτικές διατυπώσεις, δηλαδή αντί οι λέξεις να υπηρετούν τη σκέψη μας, οι σκέψεις μας υπηρετούσαν τις λέξεις...»

Ποιος έχει το δικαίωμα να πουλάει πολιτική με τις ζωές των άλλων; «Η μέρα είναι ωραία, ένας όμορφος ζεστός ήλιος, εγώ όμως είμαι απελπισμένος... Η γραμμή να μην αυτοκτονούμε δεν μπορεί να είναι πάντα σωστή και για όλες τις περιπτώσεις. Ποιος ξέρει τι φάτσα θα είχα, ξαφνικά οι μπάτσοι με πιάνουν αγκαζέ, αυτοί σίγουρα συμφωνούν με τη γραμμή του κόμματος». Ποιος είναι τόσο ειδικός στα κοινωνικά και πολιτικά θέματα που θα πρέπει εμείς να υποτάσσουμε το είναι μας στο «οργανωμένο» του σχέδιο; Ο δρόμος για την αναζήτηση της ελευθερίας και της ευτυχίας είναι μακρύς

και κακοτράχαλος. Μπορεί κανείς εύκολα να τσακιστεί στο διάβα του και πολλές φορές η ματαιότητα παρουσιάζεται ως η σκοτεινή μάγισσα που απεικονίζει την πραγματικότητα. Μια πραγματικότητα που όμως δεν έχουμε καθορίσει εμείς... ο στόχος μας είναι να γίνουμε πρωταγωνιστές μέσα σ' αυτή ώστε να είμαστε υπεύθυνοι για την ιστορία μας... Είναι ένας δρόμος που αν δεν τον διασχίσουμε οι ίδιοι, δεν θα μπορέσει κανείς να το κάνει για εμάς. Δεν χωράει αντιπροσώπευση σε μια τέτοια πορεία!

Αυτή είναι η ουσία του συγκλονιστικού αυτού έργου. Ο καθηλωτικός τρόπος γραφής του Χρόνη Μίσσιου απέδειξε ότι η λογοτεχνία είναι το αποτελεσματικότερο μέσο έκφρασης των συναισθημάτων και πολιτικής ανάλυσης. Κανένα δοκίμιο με ξύλινη γλώσσα δεν κατάφερε προσωπικά να με προβληματίσει πιο πολύ από αυτό το βιβλίο. Το πρόβλημα δεν είναι η πολιτική που ασκήθηκε από το κομμουνιστικό κόμμα. Δεν θα άξιζε τον κόπο να ασχοληθεί κανείς με κάτι το οποίο διαψεύστηκε από την ίδια την ιστορία, είναι όμως ένα δυνατό μάθημα. Όχι απλά ένα πολιτικό μάθημα

αλλά ένα μάθημα ζωής, που συμβάλλει στην αναθεώρηση και στον αναστοχασμό των ίδιων των εννοιών.

Περιοδικό Βαβυλωνία #Τεύχος 17

SoLour: Συνέντευξη με Αφορμή την Έκδοση του Κόμικ «Αϊβαλί»

Συνέντευξη για τη Βαβυλωνία: Αντώνης Μπούμας

Το «Αϊβαλί» είναι ένα ελληνικό κόμικ 100άδων σελίδων. Θα μπορούσες να μας το περιγράψεις σε τρεις φράσεις;

Όσο πιο πολύ βυθίζεσαι στη σκοτεινή πλευρά του ανθρώπινου είδους, τόσο πιο ευδιάκριτη γίνεται η λάμψη της ανθρώπινης αξιοπρέπειας.

Όπως γράφεις στις τελευταίες σελίδες του «Αϊβαλιού», αφορμή για τη συγγραφή του στάθηκε μία μονοήμερη εκδρομή στην ομώνυμη πόλη. Ποια όμως ευαίσθητη χορδή σου χτύπησε η ιστορία του «Αϊβαλιού», για να καταπιαστείς με ένα τόσο μεγάλο έργο;

Σίγουρα έπαιξε ρόλο η καταγωγή των παππούδων και των γιαγιάδων μου που ήταν Μικρασιάτες. Θυμάμαι καθαρά τις αφηγήσεις της γιαγιάς μου της Μαρίας για τη Σμύρνη που φλεγόταν κι εκείνη έπεφτε με απόγνωση στο νερό για να πνιγεί. Απωθημένες εικόνες -κάτι ανάμεσα σε παραμύθι και θρίλερ- που ξαναζωντανεύουν συνήθως όσο μεγαλώνεις και προσπαθείς να βάλεις μια τάξη γι' αυτά που συμβαίνουν στις μικρές ζωές μας. Όταν βρέθηκα λοιπόν στο Αϊβαλί, με κατέκλυσαν ανάκατα συναισθήματα. Βρισκόμουν στο σήμερα και, ταυτόχρονα, σε ένα ολοζώντανο χθες. Και σ' αυτό βοήθησαν τόσο τα σπίτια της πόλης που παραμένουν σχεδόν όπως τα άφησαν οι Έλληνες κάτοικοί τους στην καταστροφή, όσο και

στον ιδιαίτερο λόγο του Φώτη Κόντογλου στο «Αϊβαλί, η πατρίδα μου», που κουβαλούσα μαζί μου για συντροφιά.

Εκεί λοιπόν, ξεπήδησαν απρόσμενα ένα σωρό «Γιατί». Και αυτά δεν είχαν να κάνουν μόνο με τις σχέσεις Ελλήνων και Τούρκων, αλλά γενικότερα για τους ανθρώπους όταν έρχονται αντιμέτωποι σε κοινωνικό επίπεδο με την παράλογη διαχείριση της εύθραυστης ύπαρξής μας. Τον ισοπεδωτικό χείμαρρο της βαρβαρότητας και του μίσους.

Στην εκτύλιξη της ιστορίας του «Αϊβαλιού», ο κομίστας στέκεται άναυδος μπροστά στα προσωπικά δράματα, που προκαλούν οι θηριωδίες μεταξύ των κρατών. Υπάρχει, κατά τη γνώμη σου, κάποιος τρόπος, που αξίζει να ακολουθήσουμε, για να καταστήσουμε για πάντα τον πόλεμο μεταξύ κρατών παρελθόν; Υπάρχει σήμερα ο κίνδυνος να επαναλάβουμε το αποκρουστικό αυτό πρόσωπο της ανθρώπινης ιστορίας;

Δεν υπάρχει «για πάντα», ούτε για τον πόλεμο ούτε για την ειρήνη. Όσο για το «αποκρουστικό πρόσωπο» των ανθρώπων, αυτό ήταν και είναι πάντα εδώ. Μια ματιά στον κόσμο γύρω μας, στη Μέση Ανατολή, στην Ουκρανία, στη βόρεια Αφρική, στις συνοικίες της Αμερικής και στις πόλεις της Ευρώπης, ακόμα και στο ίδιο το μπουγάζι που περιγράφω στο βιβλίο ανάμεσα στη Μυτιλήνη και το Αϊβαλί το οποίο συνεχίζει να ξεβράζει πρόσφυγες και πτώματα, δυστυχώς επιβεβαιώνει αυτό που σας λέω. Όμως ταυτόχρονα με αυτό το αποκρουστικό πρόσωπο, υπήρχε πάντα και η ανάγκη για μια πιο δίκαιη ζωή. Μια ζωή που θα μπορούς να συμβιώνεις ειρηνικά με τον διπλανό σου, με βασική προϋπόθεση τον αλληλοσεβασμό στις επιλογές και τις ιδέες του άλλου. Στους περισσότερους, κάτι τέτοιο ακούγεται ουτοπικό.

Όμως, αυτή η ουτοπία δεν είναι το ζητούμενο στη συνειδητοποίηση της ανθρώπινης ύπαρξης; Εκείνο που μας ξεχωρίζει από τα αγρίμια που αλληλοσπαράζονται; Άλλωστε, με τα ιδανικά της «ευγένειας», της «καλοσύνης» ή της «δημοκρατίας» δεν μεγαλώνουν οι μπαμπάδες τα παιδιά τους, οι θρησκευτές τους πιστούς τους και τα κράτη τους πολίτες τους; Γιατί λοιπόν

θεωρούνται «ρεαλιστές» εκείνοι που πρώτοι καταπατούν τα ιδανικά τους; Νομίζω λοιπόν πως αυτός είναι ο δρόμος, κι ας είναι ένας δρόμος χωρίς τελειωμό. Αν πράγματι πιστεύουμε στην εξέλιξη του ανθρώπινου πολιτισμού, θεωρώ πιο ρεαλιστικό να προσπαθούμε να παραμένουμε κατ' ουσίαν ουτοπιστές.

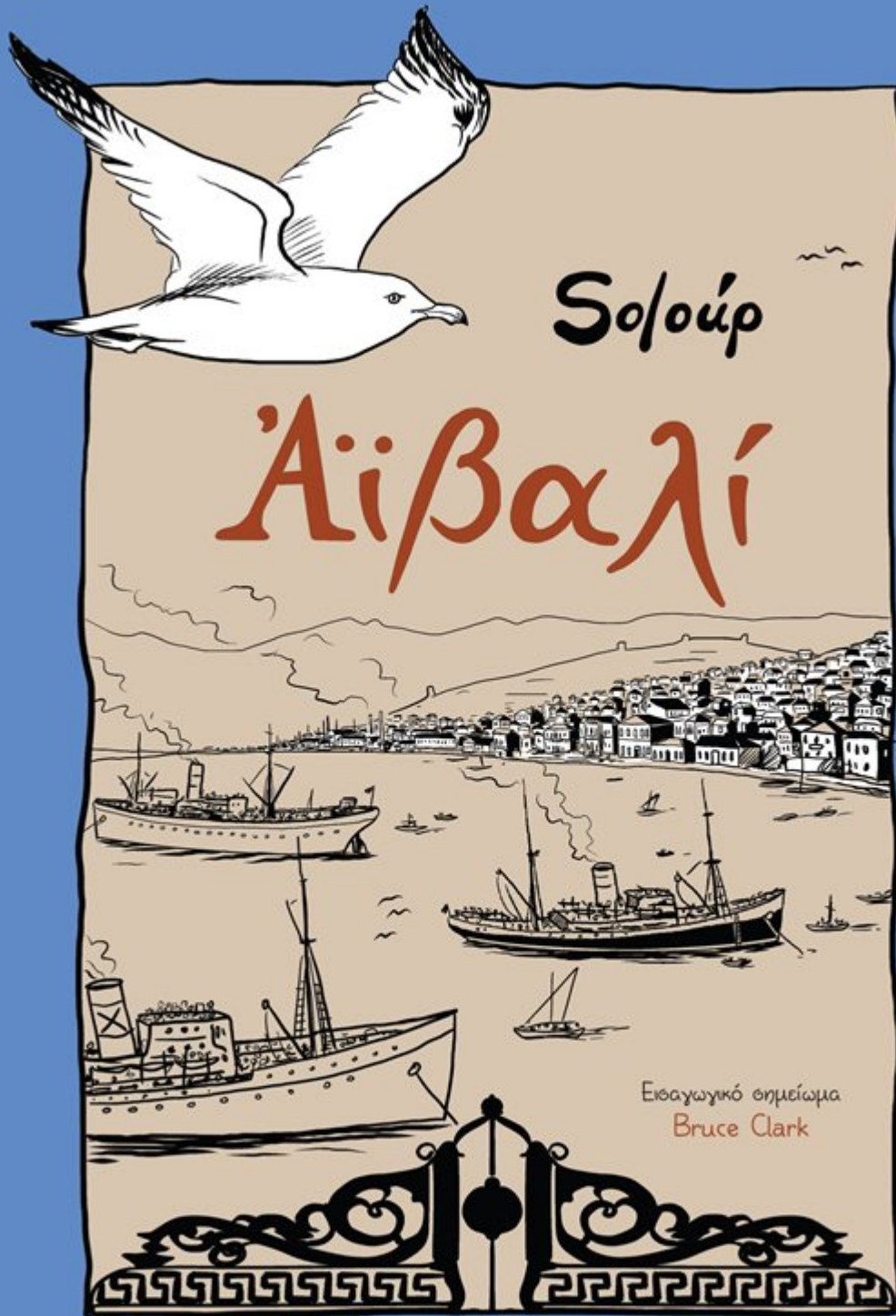
Με τη διακοπή της έκδοσης του περιοδικού Βαβέλ και τις λοιπές αποτυχημένες εκδοτικές προσπάθειες, ο πλούτος των ελληνικών κόμικς αδυνατεί εδώ και χρόνια να συνάψει μία μόνιμη σχέση με το αναγνωστικό κοινό. Υπάρχει ακόμη η δυνατότητα για κάποια συλλογική προσπάθεια ή πιστεύεις πως θα συνεχίσουμε να κινούμαστε με προσωπικές απόπειρες;

Η οικονομική και... όχι μόνο (για να δανειστώ και τον υπότιτλο της Βαβέλ) κρίση, έχει αλλάξει πολλά από αυτά που θεωρούσαμε δεδομένα πριν λίγα μόλις χρόνια. Όχι μόνο τα περιοδικά κόμικς αλλά γενικότερα τα έντυπα χάνουν τη δύναμή τους. Το διαδίκτυο φαίνεται παρ' όλα αυτά να δίνει διεξόδους επικοινωνίας κι έκφρασης, τόσο στους καλλιτέχνες και τους δημιουργούς κόμικς, όσο και στους αναγνώστες. Και επίσης δίνει ευκαιρίες για δημιουργικές συλλογικότητες και στα κόμικς. Με sites και blogs που οι σκιτσογράφοι δημιουργούν και πειραματίζονται από κοινού. Όμως το βασικό πρόβλημα δεν είναι το Πώς, αλλά το Τι θέλεις να πεις. Αν αυτό που θέλεις να πεις έχει ουσία και ειλικρίνεια και είναι κάτι που αφορά ουσιαστικά τις ζωές των ανθρώπων, τότε θα βρει τον δρόμο του. Ακόμα και αν είναι, παρά την κρίση, τυπωμένο σε χαρτί.

Προσφάτως έγραψες στην επικαιρότητα σκιτσογραφώντας τον Πρωθυπουργό. Έχει χιούμορ η εξουσία; Γενικότερα, ποια πρέπει να είναι η σχέση του σκιτσογράφου/κομίστα με εξουσίες κάθε είδους;

Η εξουσία έχει χιούμορ, όταν το χιούμορ τη συμφέρει. Συνήθως όμως δεν τη συμφέρει, γιατί η σάτιρα και η γελοιογραφία βρίσκονται από θέση απέναντι στην εξουσία, όποια και αν είναι αυτή. Ακόμα και όταν ο... εξουσιαστής δεν είναι ένας πρωθυπουργός αλλά και ένας άντρας που φέρεται βάνουσα στη

γυναίκα του ή ένα παιδί στο σκυλί του. Οι αυλοκόλακες άλλωστε, ποτέ δεν έκαναν σάτιρα. Καθόλου τυχαία έτσι, η σάτιρα από την εποχή του Αριστοφάνη αποτυπώνει σε μεγάλο βαθμό το... άχτι των εκάστοτε καταπιεσμένων. Είναι η υπεράσπιση της ελάχιστης αξιοπρέπειάς τους. Όσο λιγότερες είναι λοιπόν οι εξαρτήσεις ενός σατιρικού δημιουργού από τη δύναμη της εξουσίας, τόσο καλύτερα μπορεί να κάνει τη δουλειά του.

Φουκώ: Για τη λαϊκή δικαιοσύνη

Μισέλ Φουκώ – Εκδόσεις Εξάρχεια

Φιλήμονας Πατσάκης

Καθώς πήρα στα χέρια μου το βιβλίο του Φουκώ για τη λαϊκή δικαιοσύνη μου ήρθε στο νου η έκδοσή του από το περιοδικό «Μαρμίτα». Η προσπάθεια του Γιάννη Μπουκετσίδα μετουσιώθηκε σε μια επιτυχία που στηριζόταν κυρίως στο εσωτερικό του κειμένου. Αυτή εδώ η έκδοση είναι σαφώς πιο καλαίσθητη και με την εισαγωγή του Στέφανου Ροζάνη αποκτά ιδιαίτερο βάθος. Γιατί όμως κάποιος να μπει στον κόπο να πάρει αυτό το βιβλίο; Θα πρέπει να τονίσω ότι είναι σήμερα που το συγκεκριμένο βιβλίο δείχνει πολύ επίκαιρο και κυρίως αναδεικνύει ένα σημαντικό μέρος της προβληματικής του Φουκώ. Θα ήθελα όμως, πριν επεκταθώ σε αυτά τα θέματα, να θίξω μια ιδιαίτερη συνθήκη που αναδύεται από τις γραμμές του βιβλίου.

Ο Φουκώ σε όλη την έκταση του συγκεκριμένου κειμένου αμύνεται και απολογείται, αν και ευτυχώς παραμένει απόλυτα προσηλωμένος στην κριτική του σκέψη, απέναντι σε μια απίθανη μαρξιστική προβληματική. Διαβάζουμε λοιπόν πως «Είναι αναγκαίο να υπάρχει μια οργάνωση για να ρυθμίσει την κατεύθυνση της λαϊκής δικαιοσύνης και να τις δίνει προσανατολισμό. Στην περίπτωση της κινέζικης επανάστασης ο θεσμός αυτός ήταν ο κόκκινος στρατός»(!) Η αντίληψη που ορίζει τη λαϊκή δικαιοσύνη, όπως και κάθε τι το λαϊκό με όρους κρατικής και κομματικής αναγκαιότητας, στην αρχή φαίνεται πλήρως αναχρονιστική και βαθιά αντιδραστική και σαφώς είναι. Όμως καθορίζει ένα πλαίσιο ερωτημάτων και διαχωρισμών που κάνει το κείμενο ακόμα πιο ελκυστικό.

Ο Φουκώ ασχολείται με την προβληματική της τρέλας κατά τη μετάβαση από την Αναγέννηση στην κλασική εποχή, την προβληματική της ποινής από την κλασική εποχή στη νεωτερικότητα και την προβληματική της σεξουαλικότητας από την αρχαιότητα στην εποχή του Χριστιανισμού. Ο Φουκώ εξετάζει τις προβληματικές αυτές ως παραδείγματα ανάλυσης της εξουσίας. Μόνο μέσα από την εξέταση αυτή σκιαγραφείται η ιστορία του σκέπτεσθαι με τις ριζικές τομές της και τα ρήγματα και κατά συνέπεια διαμορφώνονται οι κατάλληλες συνθήκες για τη ριζική κριτική του Λόγου και της μεταφυσικής.

Το τρελοκομείο, η φυλακή και η κλινική αποτελούν μέρη της άρθρωσης του αποκλεισμού.

Για τον Φουκώ, όσοι γεννιούνται στη μεθόριο δεν χωράν σε σχέδια και δεν έχουν προοπτικές επιβίωσης. Αυτό το θεωρητικό σχήμα σήμερα έχει επεκταθεί σε μια νέα θεωρία της εξαίρεσης. Στη βάση αυτή, είναι απόλυτα κατανοητή η αρνητική θέση του Φουκώ, στο βιβλίο που εξετάζουμε, απέναντι στη συγκρότηση ενός λαϊκού δικαστηρίου. Το ζητούμενο δεν είναι μια άλλη εξουσία με τη διατήρηση μιας νέας μορφής αποκλεισμού, αλλά η διάλυση της έννοιας του δικαστηρίου ως λόγου αφομοιωτικού, ως ομογενοποιητικού μηχανισμού, ως έκφραση της εξουσιαστικής δομής.

Στη λογική που αναπτύσσει ο Φουκώ, δύο έννοιες κυριαρχούν: η επιμέλεια του εαυτού που προσφέρει τη δυνατότητα να αναγνωρίσουμε τη σωματικότητα των ποινών και η έννοια του αυτοπροσδιορισμού, εμείς θα λέγαμε του αυτεξούσιου.

Ο ιστορικός άνθρωπος ως ολότητα δυνατοτήτων μπορεί πλέον να αυτοπροσδιοριστεί, χωρίς να χρειάζεται να κατασκευαστεί ένα πλαίσιο υπερβατικών νόμων στους οποίους πρέπει να υπακούει. Όπως σωστά επισημαίνει ο Ροζάνης, «η δομή του νόμου επικρατεί ως αναμφισβήτητο κοινωνικό θεμέλιο». Ο Φουκώ θεωρεί ότι το νόμο ως μια πολιτική τεχνολογία και το δικαστικό θεσμό ως μέρος ενός συνεχούς μηχανισμών που ορίζουν ένα κανονιστικό μέρος και ορίζουν κοινωνικές θεσμίσεις και αιτιακούς δεσμούς.

Η εξουσία, ως παραγωγική δύναμη, συνδέεται άρρηκτα με το σώμα, δηλαδή με τις κοινωνικές αιτιακές σχέσεις. Επιπλέον, ως παραγωγική δύναμη μέσω των πειθαρχικών τεχνικών, διαμόρφωσε το νεωτερικό υποκείμενο, το πειθαρχημένο άτομο. Ξέροντας ότι η δημιουργία ενός μηχανισμού εσωτερίκευσης κοινωνικών ενοχών και φόβου είναι στην ουσία η βιοποικιλία της εξουσίας, δεν πείθεται για την ανάγκη συγκρότησης ενός δικαστικού λαϊκού θεσμού. Λέει ότι «η πράξη της λαϊκής δικαιοσύνης είναι ανοιχτά αντιδικαστική και αντιτίθεται στην ίδια τη μορφή του δικαστηρίου». Εδώ, για μένα, είναι και το ζουμί του βιβλίου, η διαχρονικότητά του.

Το σύγχρονο του αιτήματος των αντιθεσμών, μια κοινωνία που αυτοστοχάζεται πρέπει να μπορεί να αντιμετωπίζει τέτοια ζητήματα. Το τέλος της διάκρισης των εξουσιών έχει τοποθετήσει το δικαστήριο στο κέντρο της εξουσιαστικής οριοθέτησης, η μάχη με αυτό είναι καθοριστική για τη συγκρότηση άλλων δυνατοτήτων.

Η εναντίωση στην τεχνολογία του αποκλεισμού, της κατάστασης εξαίρεσης, μπορεί να στηριχθεί στη διάλυση των εξής αντιπαραθέσεων: Τη διάκριση αυτών που επιτρέπεται απέναντι σε αυτά που απαγορεύεται, τη διάκριση αυτού που θεωρείται λογικό απέναντι σε αυτό που θεωρείται παράλογο, και τη διάκριση του αληθούς από το ψευδές. Μπορεί ίσως να φαίνεται περίεργο αν δεν υπάρχουν αυτές οι διακρίσεις, αλλά υπάρχουν δύο επίδικα, πρώτον η σχετικότητα τέτοιων λόγων και δεύτερον η θεσμική τους υποβολή που οριοθέτησε την εξουσιαστική δομή. Οι νέες αμεσοδημοκρατικές δυνατότητες πρέπει να στοχεύσουν στον πυρήνα της εξουσιαστικής συγκρότησης και να βρουν τους όρους υπέρβασης αυτών των αντιπαραθέσεων και συγκρότησης νέων σωμάτων που δεν θα συγκροτούν δικαστήρια. Διαβάστε οπωσδήποτε αυτό το βιβλίο που συμβάλλει τα μέγιστα προς αυτήν την κατεύθυνση.

Για τη Λαϊκή Δικαιοσύνη

εισαγωγή: Στέφανος Ροζάνης

micheel foucault

ΞΑΡΧΕΙΑ

Συνέντευξη με τους WU MING a.k.a. LUTHER BLISSET

Συνέντευξη: Δημήτρης Κωνσταντίνου

Οι Wu Ming είναι μια κολεκτίβα συγγραφέων που δρουν από τα τέλη του 20ού αιώνα. Στα ελληνικά δημοσίευσαν με το όνομα «Luther Blissett» το μυθιστόρημα Εκκλησιαστής (Τραυλός, 2001) και ως Wu Ming το Αλτάι (Εξάρχεια, 2011). Από το 2000 και μετά έγραψαν επίσης τα ομαδικά μυθιστορήματα 54 και Manituana (επίσης από τις εκδόσεις Εξάρχεια), ατομικά μυθιστορήματα, καθώς και παράξενα «αφηγηματικά αντικείμενα» κι ένα δοκίμιο για τη θεωρία της λογοτεχνίας New Italian Epic (2009). Η ιστοσελίδα τους είναι www.wumingfoundation.com

Προτείνω να ξεκινήσουμε από την περίοδο Luther Blisset. Ο κόσμος στην Ελλάδα γνωρίζει γενικά ότι ένας αριθμός ακτιβιστών ξεκίνησε να χρησιμοποιεί το όνομα αυτό πραγματοποιώντας αστικές και μιντιακές φάρσες. Το όνομα αυτό χρησιμοποιήθηκε ποικιλοτρόπως και διαδόθηκε σε πολλές ευρωπαϊκές πόλεις, όπως η Ρώμη και το Λονδίνο, όπως και σε χώρες όπως η Γερμανία, Ισπανία και Σλοβενία. Σποραδικά εμφανίστηκε στον Καναδά, στις ΗΠΑ και τη Βραζιλία. Γνωρίζω ότι το ψευδώνυμο εμφανίστηκε για πρώτη φορά στην Μπολόνια της Ιταλίας, το καλοκαίρι του 1994. Ποια ήταν η εμπλοκή σας στο πρότζεκτ αυτό;

Επιτρέψτε μας να κάνουμε μια προκαταρκτική δήλωση, με τη συνηθισμένη μας ειλικρίνεια: μας είναι δύσκολο ν' απαντούμε ερωτήσεις για το πρότζεκτ Luther Blisset (LBP), επειδή το στάδιο αυτό των δημόσιων δραστηριοτήτων μας πηγαίνει πίσω μακριά στο χρόνο (σταματήσαμε να χρησιμοποιούμε το όνομα αυτό το 1999). Ωστόσο, θα βάλουμε τα δυνατά μας.

Εμπλακήκαμε στο LBP από την αρχή, που σημαίνει το καλοκαίρι

του 1994. Υπήρχαν τρεις μεγάλες ομάδες ανθρώπων που εμπλέκονταν στο πρότζεκτ: η μία ήταν στην Μπολόνια (η δική μας ομάδα), η άλλη στη Ρώμη και η άλλη στη βορειανατολική περιοχή. Εκατοντάδες άνθρωποι συμμετείχαν. Μαζί με άλλους διαχειριζόμασταν ένα ραδιοφωνικό πρόγραμμα που λεγόταν «Radio Blissett» και βγάζαμε ένα περιοδικό που λεγόταν «Luther Blissett – A Journal of Psychic Warfare». Συμμετείχαμε επίσης στην παραγωγή ριζοσπαστικής θεωρίας και γράψαμε δύο συλλογές κειμένων σχετικών με το πρότζεκτ. Στο τέλος του 1995, ως επιπλέον συνεισφορά στο πρότζεκτ, αποφασίσαμε να γράψουμε ένα μυθιστόρημα. Αυτό ήταν ο «Εκκλησιαστής».

Ποιες ήταν οι πολιτικές και φιλοσοφικές σας ρίζες; Συνδέεστε με τις απόψεις των καταστασιακών;

Εκείνη την εποχή, η μεγαλύτερη επιρροή στη ζωή των περισσότερων από μας ήταν αυτό που λεγόταν «αυτόνομος μαρξισμός», ένα θεωρητικό υπόβαθρο που αργότερα ξεπεράσαμε και υποβάλλαμε σε κριτική, ακόμη και αν συνεχίζουμε να βρίσκουμε χρήσιμα και γόνιμα στοιχεία στην παράδοση αυτή. Εκείνο τον καιρό ήμασταν τμήμα αυτού που στην Ιταλία αποκαλείται γενικά «το κίνημα», δηλαδή κατειλημμένων κοινωνικών κέντρων, κολεκτίβων αυτοσυντήρησης, ομάδων λαϊκού συνδικαλισμού κλπ. Θεωρώ ότι η πλειοψηφία των ανθρώπων που εμπλέκονταν στο πρότζεκτ είχε κάποιου είδους μαρξιστικό υπόβαθρο, επεξεργασμένο με πολλαπλό, πολύμορφο και ετερόδοξο τρόπο.

Με τους καταστασιακούς δεν συνδεόμαστε ιδιαίτερα. Χρησιμοποιήσαμε λίγο ψυχογεωγραφική φρασεολογία εδώ κι εκεί, αλλά δεν θα λέγαμε ότι αυτή ήταν η πιο κοντινή μας αναφορά.

Επρόκειτο για ένα πείραμα με νέες μορφές πνευματικής πατρότητας και ταυτότητας και ποιος ήταν ο στόχος σας;

Ακριβώς. Όμως ήταν και πολλά άλλα πράγματα. Κυρίως ήταν ένα αφηγηματικό πείραμα, με πολλούς ανθρώπους να εμπλέκονται στη δημιουργία και διάδοση της φήμης ενός φανταστικού λαϊκού ήρωα. Ένας από τους στόχους μας ήταν να επινοήσουμε νέες

μορφές επαναστατικής μυθοποίησης, προκειμένου να παρέχουμε στα αντικαπιταλιστικά κινήματα διαφορετικούς τρόπους μοιράσματος της εμπειρίας τους και διακίνησης των μηνυμάτων τους. Πειραματιστήκαμε με όλα τα είδη των μίντια, τις γλώσσες και τις αφηγηματικές φόρμες. Υπήρξαμε κάπως ανεπιτήδευτοι, φυσικά κάναμε λάθη, αλλά ήταν σημαντική εμπειρία για όλους όσους συμμετείχαν.

Ποιο ήταν το αποτέλεσμα;

Λοιπόν, δημοσιεύσαμε κάποια βιβλία ριζοσπαστικής θεωρίας και αντιπληροφόρησης που έχουν κάποια αξία χρήσης μέχρι και σήμερα, αναφέρονται ακόμη στη ριζοσπαστική δημόσια συζήτηση, κυρίως το «Nemici dello Stato» [Εχθροί του Κράτους] που ήταν η ιστορία της καταπίεσης και των «νόμων έκτακτης ανάγκης» στην Ιταλία το '70. Το Luther Blisset πρότζεκτ είχε αναγνωρισμένη επιρροή στα πολιτισμικά και κοινωνικά κινήματα που γεννήθηκαν μετά την «τελετουργική μας αυτοκτονία» το Δεκέμβρη του 1999. Γράψαμε γι' αυτό σ' ένα κείμενο του 2009 με τίτλο «Spectres of Muntzer at sunrise», που βρίσκεται εύκολα στο διαδίκτυο. Όσον αφορά πιο συγκεκριμένα πράγματα, είμαστε πολύ περήφανοι για μια καμπάνια αντιπληροφόρησης που κάναμε από το 1996 μέχρι το 2000, που βοήθησε μερικούς αθώους, άδικα φυλακισμένους ανθρώπους, να επανακτήσουν την ελευθερία τους. Αφορούσε τη μιντιακή φρενίτιδα και τον «ηθικό πανικό» που ξέσπασε για θέματα παιδικής σεξουαλικότητας, σατανικών τελετουργιών και τέτοια πράγματα.

Ποια φάρσα ήταν πιο επιτυχημένη και γιατί;

Εξαρτάται τι εννοείς «επιτυχημένη». Όλες οι μιντιακές φάρσες μας που συνδέονταν με σατανικές τελετουργίες, κακοποιήσεις, μάγυρες μαγείες κ.λπ. ήταν πολύ επιτυχημένες, επειδή προσέφεραν πολλά στην καμπάνια αλληλεγγύης που αναφέραμε παραπάνω.

Αναφέρεστε στην ελληνική λέξη «μυθοποίηση». Μπορείτε να εξηγήσετε πώς την εννοείτε;

Δεν χρησιμοποιούμε αυτήν τη λέξη πλέον· κάποια στιγμή αρχίσαμε

να κρίνουμε τον τρόπο που τη χρησιμοποιούσαμε κατά τη διάρκεια και μετά το πρότζεκτ LBP. Είναι αόριστος όρος. Θα σου δώσουμε κάποια παραδείγματα της εξέλιξης της προσέγγισής μας. Χρειάστηκε κάποια στιγμή ν' ασκήσουμε σκληρή αυτοκριτική στον τρόπο που εξελίξασαμε το έργο μας στη λογοτεχνία, την αφήγηση, τη μυθοπλασία και τον μιντιακό ακτιβισμό στο αποκορύφωμα του «παγκόσμιου κινήματος» το 2000-2001. Μετά την επιτυχία του «Εκκλησιαστή», που είχαν στο προσκεφάλι τους πολλοί ακτιβιστές, εμείς οι ίδιοι μετατραπήκαμε σε σημείο αναφοράς για το κίνημα που προετοίμαζε τις διαδηλώσεις ενάντια στους G8 στη Γένοβα. Ήμασταν ήδη «Wu Ming» τότε. Γράψαμε μία τρόπον τινά εμπρηστική διακήρυξη με τίτλο «From the Multitudes of Europe Marching Up against the Empire and towards Genoa» [Από τα πλήθη της Ευρώπης, προελαύνοντας ενάντια στην Αυτοκρατορία προς τη Γένοβα], ένα αλληγορικό κείμενο που διαδόθηκε πολύ την άνοιξη του 2001, βοηθώντας να χτιστεί ένα πολεμικό φαντασιακό για τη σύνοδο των G8.

Επιπλέον, κάναμε κι άλλα εμπρηστικά πράγματα, προκειμένου να πείσουμε τον κόσμο να κινητοποιηθεί και να οργανωθεί για τις τρεις εκείνες μέρες. Γίναμε κάποιου είδους γραφείο προπαγάνδας, ένας πυρήνας ακτιβιστών ειδικευμένων στη στοχευμένη μυθοποίηση. Ήμασταν μικροί George Sorel που προωθούσαμε κάθε λέξη και εικόνα στη δίνη των πολιτικών μύθων. Ωστόσο, ένας μύθος δεν δημιουργείται ούτε μεταβάλλεται κατά βούληση· αυτοί που νομίζουν ότι μπορούν να το κάνουν έχουν τερατώδη αποτελέσματα, θα έχουν αυτό που ο σπουδαίος μυθολόγος Karoly Kerenyi αποκάλεσε «technified myth» [επιτηδευμένος μύθος], μια έννοια για την οποία δούλεψε σκληρά και έγραψε σπουδαία πράγματα κι ένας άλλος μεγάλος μυθολόγος, ο Furio Jesi.

Ενώ ήμασταν απασχολημένοι «κατασκευάζοντας» μύθους, υποτιμήσαμε τους κινδύνους της επένδυσης όλης μας της ενέργειας, σε μία, μοναδική, μεγάλη πρωτοβουλία (για την οποία αποκτήσαμε σχεδόν αποκαλυπτικές προσδοκίες και ελπίδες). Ως αποτέλεσμα, πέσαμε όλοι σε μια μεγάλη παγίδα της αστυνομίας,

και μέσα σ' ένα απόγευμα όλες οι πρακτικές και τακτικές που είχε σχεδιάσει και βελτιώσει το κίνημα στην πάροδο του χρόνου αποδείχτηκαν ανεπαρκείς και ελλειμματικές. Για παράδειγμα, η αποκαλούμενη «πολιτική ανυπακοή» των WOMBLES ή η οργανωτική μορφή των «εθνικών κοινωνικών φόρουμ», κ.λπ. Η προσέγγισή μας της μυθοποίησης συγκρούστηκε με την πραγματικότητα μιας πολύ σκληρότερης μάχης. Ξυπνήσαμε το μύθο της βίας, της αποκάλυψης, του χιλιασμού, λειτουργώντας σαν μαθητευόμενοι μάγοι.

Τελικά, κάναμε τα ίδια λάθη που περιγράψαμε και αποκηρύτταμε στον «Εκκλησιαστή» (ένα αντι-αποκαλυψιακό, αντι-χιλιαστικό μυθιστόρημα)! Ο «μύθος του αγώνα» δεν μπορεί τεχνητά να δημιουργηθεί από «ειδικούς». Πρέπει να αναδύεται από την πραγματικότητα, να έρχεται **από τα κάτω**. Πρέπει να υπάρχει ένα ισχυρό στοιχείο αυθορμητισμού. Έτσι, τροποποιήσαμε το επίκεντρο της ανάλυσής μας. Σήμερα, ελάχιστα χρησιμοποιούμε τη λέξη «μυθοποίηση». Και ακόμη κι όταν τη χρησιμοποιούμε, πάντα ξεκαθαρίζουμε ότι δεν εννοούμε κυριολεκτικά την «κατασκευή μύθων». Δεν δημιουργούμε κανενός είδους μύθους αγώνα.

Τι σας έκανε να μετακινηθείτε από τις αστικές φάρσες στην πολιτική-ιστορική λογοτεχνία με τον «Εκκλησιαστή» που γράψατε συλλογικά;

Οι αστικές φάρσες ήταν επίσης αφηγήσεις και μπορούμε αλαζονικά να πούμε ότι ήμασταν καλοί στην αφήγηση. Γιατί να μην γράψουμε κι ένα μυθιστόρημα;

Μπορείτε να πείτε δυο λόγια για τη μετάβαση από τους Luther Blissett στους Wu Ming; Εγκαταλείψατε τον ακτιβισμό και την πολιτική για χάρη της λογοτεχνίας ή πρόκειται και πάλι για ένα πολιτικό πείραμα;

Το LBP ήταν ένα πεντάχρονο σχέδιο και τελείωσε το Δεκέμβρη 1999. Ήδη τότε, εμείς οι συγγραφείς του Εκκλησιαστή είχαμε αποκτήσει ενδιαφέρον να διερευνήσουμε το πεδίο της λογοτεχνίας και αποφασίσαμε να συνεχίσουμε ως μυθιστοριογράφοι. Θεωρούμε ότι οι Wu Ming είναι ακόμη πιο πολιτικοποιημένοι από τους

Luther Blisset, και οι περισσότεροι φαίνεται να συμφωνούν, όχι μόνο στην Ιταλία. Ο στόχος που βάλαμε είναι να προσπαθούμε να διαπεράσουμε τους κοινωνικούς και ιστορικούς μύθους, να καταλάβουμε γιατί πήραν μια συγκεκριμένη μορφή και όχι κάποια άλλη και, κυρίως, πώς απέκτησαν (ή όχι) μια κοινότητα ανθρώπων που να τους μοιράζεται. Με λίγα λόγια, παίρνουμε μια ιστορία που έχει χιλιοειπωθεί, μια ιστορία που έχει εξαντληθεί με πολλούς τρόπους και τώρα είναι στεγνή σαν την έρημο, στη συνέχεια της ρίχνουμε λίγο νερό και αρχίζουμε να τη μεταχειριζόμαστε επιδέξια, προσπαθούμε να την κάνουμε εύπλαστη και διαχειρίσιμη και επανα-αφηγήσιμη. Πρόκειται, αν θέλεις, για μια ηθική προσέγγιση της κοινωνικής χρήσης των μύθων, μια αναζήτηση του πώς διατηρείται ένας μύθος όσο γίνεται πιο ανοιχτός.

Ένα από τα μότο μας είναι: **«Αν η εξουσία σου επιβάλλει μια αφήγηση, πολέμησέ την προσφέροντας χίλιες εναλλακτικές αφηγήσεις»**. Δεν μπορούμε ν' αρνηθούμε τις ιστορίες, γιατί ο άνθρωπος χρειάζεται τις αφηγήσεις, ακόμη και η νευροεπιστήμη δείχνει ότι οι διανοητικές μας διαδικασίες βασίζονται σε αφηγηματικές δομές. Όχι, αυτό που μπορούμε να κάνουμε είναι να λέμε «άλλες» ιστορίες, ιστορίες που αλλάζουν την οπτική γωνία, την πολλαπλασιάζουν. Δηλαδή, πρέπει να ξεφορτωθούμε τα εμπόδια που οδήγησαν στο να γίνει μια ιστορία κλειστή, τα κλισέ, τα προσχώματα που έχουν καθίσει πάνω της από τη χρήση μιας πολιτικής Βουλγκάτας.

Η μεγαλύτερη πρόκληση είναι να αφαιρέσεις όλα αυτά τα πράγματα χωρίς να επηρεάσεις την «ποιητική» του μύθου, χωρίς να ακρωτηριάσεις τη συναισθηματική του δύναμη, χωρίς να μειώσεις την πολυπλοκότητά του αφήνοντας μόνο την ιστορική του σημασία. Για να διευκρινίσουμε, ο κίνδυνος που караδοκεί είναι να κάνεις μια «μηχανική» δουλειά, όπως αποσυναρμολογείται και καθαρίζεται ένα καρμπιρατέρ· αλλά οι μύθοι δεν λειτουργούν έτσι. Ούτε νοιαζόμαστε για την καθαρή «απομυθοποίηση». Το κόλπο είναι να αφηγηθείς ένα μύθο χωρίς να υποβαθμίσεις τα στοιχεία που τον έκαναν ελκυστικό, παρακινητικό, διαφωτιστικό.

Πώς λειτουργείτε ως κολεκτίβα; Ποια διαδικασία ακολουθείτε όταν γράφετε ένα βιβλίο;

Καταρχάς, τα βιβλία που γράφονται συλλογικά, όπως το Αλτάι που εκδίδεται τώρα στα ελληνικά, έχουν την υπογραφή «WU MING». Αυτά που γράφουμε μόνοι μας υπογράφονται «WU MING1», «WU MING2», κ.λπ.

Γενικά, δεν υπάρχει καθορισμένη μέθοδος. Αλλάζει με τον καιρό, εξελίσσεται και εξαρτάται από τη φύση του βιβλίου που γράφουμε και τις μεταβολές στις ζωές μας. Για παράδειγμα, όταν γράψαμε τον Εκκλησιαστή, κανείς μας δεν ήταν παντρεμένος. Τώρα, είμαστε όλοι παντρεμένοι και τρεις από μας έχουν παιδιά. Τι σημαίνει αυτό; Σημαίνει ότι ο τρόπος που οργανώνουμε τον χρόνο μας είναι εντελώς διαφορετικός, ο τρόπος που προγραμματίζουμε τη συλλογική μας δουλειά είναι εντελώς διαφορετικός. Επομένως αλλάζει και η μέθοδος. Υπάρχουν, ωστόσο, κάποια στοιχεία που δεν αλλάζουν. Για παράδειγμα, το γεγονός ότι αρχίζουμε από την ιστορική έρευνα πριν γράψουμε την πρώτη γραμμή. Μελετάμε την

περίοδο και τις ιστορικές πηγές για πολλούς μήνες πριν αναπτύξουμε μια ιστορία. Ξεκινάμε από μια αόριστη ιδέα, επειδή γοητευτήκαμε από μια ιστορική περίοδο ή ένα μεμονωμένο ιστορικό γεγονός, ένα μακρο-γεγονός όπως η αμερικανική επανάσταση ή η μεταρρύθμιση στην περίπτωση του Εκκλησιαστή ή ο ψυχρός πόλεμος.

Έτσι ξεκινάμε την έρευνα, πηγαίνουμε σε βιβλιοθήκες κ.λπ. Η έρευνα είναι πάντα το πρώτο στάδιο της δουλειάς. Μετά χρησιμοποιούμε τις σημειώσεις και άλλο υλικό από την ιστορική έρευνα για να παίξουμε κάτι σαν παιχνίδι ρόλων. Καθόμαστε γύρω απ' ένα τραπέζι και πετάμε ο ένας στον άλλον ονόματα, τόπους, ημερομηνίες και γεγονότα που συνέβησαν σ' ένα συγκεκριμένο χώρο και χρόνο, με πρωτοβουλία κάποιου συγκεκριμένου χαρακτήρα. Ξεκινάμε να επινοούμε ιστορίες. Μας ενδιαφέρουν οι ιστορίες και οι συνδέσεις τους. Γεγονότα που έλαβαν χώρα σε διαφορετικές περιοχές και χρόνους ίσως έχουν κάτι κοινό, ίσως μπορούμε να βρούμε κοινές αιτίες και συνέπειες των γεγονότων αυτών. Αρχίζουμε να τις συνδέουμε. Έτσι, βλέπουμε ότι κομμάτια του αφηγηματικού υλικού αρχίζουν να παίρνουν σχήμα πάνω στο τραπέζι και αρχίζουμε να παίζουμε μαζί τους όπως τα παιδιά με τον πηλό, ώσπου έχουμε ένα σκελετό της δομής του μυθιστορήματος.

Δεν είναι ακριβώς κείμενο, αλλά μοιάζει. Συνήθως τρία τέταρτα της ιστορίας είναι ήδη ξεκάθαρα στα μυαλά μας, αλλά όχι το τέλος. Το τέλος πρέπει να είναι έκπληξη για μας, αλλιώς δεν θα απολαμβάναμε τη γραφή του μυθιστορήματος. Στη συνέχεια χωρίζουμε την ιστορία σε μέρη, κάθε ένα χωρισμένο σε κεφάλαια. Συνήθως χωρίζουμε τα μέρη σε πολλά κεφάλαια, τα περισσότερα από τα οποία είναι μικρά. Τα μεγάλα κεφάλαια είναι εξαίρεση, και οι αναγνώστες πάντα αντιλαμβάνονται αλλαγή του συνηθισμένου, αλλαγή του τόνου και αλλαγή του ρυθμού, όταν ξαφνικά υπάρχει ένα μεγάλο κεφάλαιο. Αυτό κάτι σημαίνει: ένα σημείο καμπής στο μυθιστόρημα. Συνήθως, όμως, τα κεφάλαια είναι πολύ μικρά και ο καθένας μας αναλαμβάνει ένα κεφάλαιο – τις περισσότερες φορές γράφουμε τέσσερα κεφάλαια ταυτόχρονα,

επειδή τώρα είμαστε τέσσερις στην κολεκτίβα – και αφού τα γράψουμε, συναντιόμαστε και διαβάζουμε τα κεφάλαια δυνατά και τα σχολιάζουμε. Μετά επινοούμε λύσεις στα προβλήματα που είδαμε στα κείμενα που διαβάστηκαν.

Όπως αναφέρατε, τον τελευταίο μήνα εκδόθηκε το «Αλτάι», το δεύτερο μυθιστόρημά σας στα ελληνικά, που είναι η συνέχεια του «Εκκλησιαστή». Πώς επιλέξατε τον τίτλο για το μυθιστόρημα; Πώς συνδέονται τα δύο αυτά βιβλία;

Το όνομα «Αλτάι» προέρχεται από το «falco altaicus», το γεράκι που εμφανίζεται στο μυθιστόρημα και, φυσικά, αναφέρεται στις φυλές των Αλταίων, στις οποίες κατατάσσονται οι Τούρκοι.

Όσον αφορά τη δεύτερη ερώτηση, τον Ιούνιο του 1998, σχεδόν μετά από τρία χρόνια δουλειάς, παραδώσαμε το κείμενο του Εκκλησιαστή στον ιταλό εκδότη. Το μυθιστόρημα δημοσιεύτηκε το Μάρτιο. Για πολλούς μήνες, είχαμε ένα «κενό» και ήμασταν ελεύθεροι να ετοιμάσουμε το επόμενο μυθιστόρημα, αλλά τα μυαλά μας ήταν ακόμη στο 16^ο αιώνα, τα πόδια μας στη Βενετία και το βλέμμα μας στην Ανατολή. Μετά από τόσο χρόνο που επενδύσαμε στο γράψιμο ενός τιτάνιου μυθιστορήματος (και να έχετε υπόψη ότι κανείς μας δεν είχε γράψει μυθιστόρημα πρωτύτερα), δεν ήταν εύκολο να ξεφύγουμε από τον κόσμο εκείνο.

Για όσους δεν θυμούνται, ο επίλογος του εκκλησιαστή διαδραματιζόταν στην Ισταμπούλ το 1555 και τοποθετούσε τους τρεις χαρακτήρες που είχαν δραπετεύσει από τη Βενετία (τον ανώνυμο πρωταγωνιστή και αφηγητή, τώρα «Ισμαήλ», την Μπεατρίζ ντε Λούνα Μικέζ, τώρα Γρασία Νάζι, και τον Ζοάο Μικέζ, τώρα Γιοσέφ Νάζι) στην αίθουσα υποδοχής του Σουλτάνου Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπούς. Θα τον έβλεπαν και θα του έλεγαν την ιστορία τους. Στο μεταξύ, ο Ισμαήλ και ο Ζοάο κάπνιζαν ναργιλέ και δοκίμαζαν καφέ. Αργότερα μάθαμε ότι υπήρχαν δύο λάθη στον επίλογο εκείνο: πρώτον, ο Σουλτάνος δεν δέχτηκε ποτέ κανέναν· δεύτερον, το 1555 δεν υπήρχε ακόμη ναργιλές στην Ισταμπούλ.

Όπως και να 'χει, φανταζόμασταν λίγο στις συζητήσεις μας πώς

θα ήταν η ζωή για τον Ισμαήλ και τους φίλους του στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Δεν θέλαμε να γράψουμε μια συνέχεια της ιστορίας, γιατί είχαμε ήδη σχεδιάσει να πάμε στη δεκαετία του 1950 (και πράγματι τα επόμενα χρόνια γράψαμε και το «Hatchets of war» και το «54» που θα εκδοθεί επίσης στα ελληνικά). Δύο από τους τρεις χαρακτήρες ήταν υπαρκτά πρόσωπα και γνωρίζαμε κάποια πράγματα γι' αυτούς. Η Μπεατρίζ και ο Ζοάο (στην Ισταμπούλ πήραν πάλι τα εβραϊκά τους ονόματα: Γρασία και Γιοσέφ) ήταν πλούσιοι και ισχυροί. Στην Ισταμπούλ, ο Γιοσέφ θα γινόταν άνθρωπος εμπιστοσύνης του Σελίμ του Β' και αργότερα Δούκας της Νάξου και των Κυκλάδων. Μαζί με τη θεία του χρηματοδότησε μια εβραϊκή αποικία στη λίμνη Τιβεριάδα και σχεδίαζαν να γίνουν κυρίαρχοι της Κύπρου.

Ωστόσο, τι απέγινε ο Ισμαήλ, ή Λουντοβίκο, ή Τιτιάν, ή Γκερτ, ή Λοτ; Ήταν ένας φανταστικός χαρακτήρας, αν και τον δημιουργήσαμε συνθέτοντας βιογραφίες αληθινών προσώπων και του δώσαμε αληθινά ιστορικά ονόματα. Το μέλλον του Ισμαήλ έπρεπε να επινοηθεί. Θα έμενε στην Ισταμπούλ, ενώ οι φίλοι του σύχναζαν με τους άρχοντες της αυτοκρατορίας; Δύσκολα. Είπαμε ότι αν κάποια μέρα γραφόταν η συνέχεια του Εκκλησιαστή, θα έπρεπε να διαδραματίζεται πριν και κατά τη διάρκεια της εκστρατείας στην Κύπρο, με κορύφωση τη Ναυμαχία της Ναυπάκτου. Μετά από αυτές τις φαντασιώσεις μας, δεν μιλήσαμε ποτέ γι' αυτό ξανά... Μέχρι τους πρώτους μήνες του 2008, οπότε συνειδητοποιήσαμε ότι η δέκατη επέτειος της έκδοσης του βιβλίου πλησίαζε και ήταν καλή ευκαιρία να επιστρέψουμε... στη σκηνή του εγκλήματος, να τακτοποιήσουμε εκκρεμότητες που αφήσαμε στο πρωτόλειο μυθιστόρημά μας. Εκείνη την περίοδο, ξαφνικά, ο Wu Ming3 αποφάσισε να εγκαταλείψει την κολεκτίβα για προσωπικούς λόγους, προκαλώντας μας σοκ. Ξεκινήσαμε ένα είδος αυτοθεραπείας για να ξεπεράσουμε την οδύνη. Το γράψιμο του «Αλτάι» ήταν η ομαδική ψυχοθεραπεία μας.

Στο Αλτάι δίνετε έμφαση στην ταυτότητα που όλοι έχουμε από τη γέννησή μας – εθνική, πολιτισμική, ταυτότητα γένους κ.ο.κ. Θεωρείτε πώς δεν μπορούμε να την κρύψουμε ή να την

Ξεφορτωθούμε, όσο κι αν προσπαθούμε;

Το μυθιστόρημα μιλάει για μια νευρωτική αναζήτηση ταυτότητας και τις ψευδαισθήσεις, τις απογοητεύσεις που φέρνει η αναζήτηση αυτή. Θέλαμε να γυρίσουμε στον κόσμο του Εκκλησιαστή από μια απροσδόκητη πλευρά, να προσεγγίσουμε το πρώτο μας μυθιστόρημα χωρίς να γράψουμε μια απλή «συνέχεια», να επισκεφτούμε ξανά τον κόσμο εκείνο υπό το φως των πιο πρόσφατων έργων μας, όπως το «Star of the morning» ή το «Manitwana». Είναι πολύ εύκολο να λες ιστορίες για ανθρώπους ξεριζωμένους, χαρακτήρες χωρίς παρελθόν, χωρίς δεσμούς, χωρίς αναμνήσεις παιδικές... Σίγουρα, είναι ένα αποτελεσματικό, αφηγηματικό τέχνασμα, αλλά περιορίζει το συγγραφέα και την οπτική πάνω στην ανθρώπινη εμπειρία.

Είχαμε χορτάσει με χαρακτήρες που ήταν απλώς «συντελεστές» πλοκής, όπως ο Γκερτ του Εκκλησιαστή. Είναι πολύ απίθανοι, κανείς δεν σκέφτεται πραγματικά έτσι. Πώς μπορείς να αφαιρέσεις από την οπτική που έχεις για τον κόσμο το γεγονός ότι ο πατέρας σου ήταν μεταλλεργάτης, ότι και οι δύο γιαγιάδες σου ήταν εργάτριες στην επαρχία, ότι ο ένας παππούς σου απελάθηκε από τους Γερμανούς και ο άλλος σχεδόν πέθανε από φυματίωση σε σανατόριο, ενώ η προγιαγιά σου πέθανε 42 χρονών αφού γέννησε έντεκα παιδιά;

Ως συγγραφείς, πρέπει να παίρνουμε την ευθύνη να μεταφέρουμε στις σελίδες πολύπλοκες σχέσεις και κληρονομικότητες, παράγοντες που παράγουν την υποκειμενικότητά μας. Θα είμαστε ικανοί να κρίνουμε τα φορτία της ταυτότητάς μας μόνο αν μπορούμε να τα περιγράψουμε. Με τα χρόνια, αρχίσαμε να σκάβουμε βαθύτερα στην ψυχή των χαρακτήρων, στις ρίζες τους και τις παραδόσεις τους, στα φορτία που κουβαλάμε μαζί μας από παιδιά. Η συγγραφή του Αλτάι ήταν μια ευκαιρία να επεκτείνουμε αυτό το «σκάψιμο» στην κολεκτίβα την ίδια, να επαναξιολογήσουμε δέκα χρόνια δραστηριοτήτων και περιπετειών.

Οι εκδόσεις Εξάρχεια εκδίδουν στον επόμενο χρόνο ένα άλλο μυθιστόρημά σας που τιτλοφορείται «54». Πρόκειται για ένα

πολιτικό μπεστ σέλερ που διαδραματίζεται στην περίοδο του Ψυχρού Πολέμου. Πώς βλέπετε το σύγχρονο κόσμο μετά την κατάρρευση της ΕΣΣΔ και το τέλος του ψυχρού πολέμου; Θα είναι το τέλος της ιστορίας με την εμπορευματοποίηση των πάντων;

Δεν πρόκειται καθόλου για το τέλος της Ιστορίας, όπως έχουμε δει και απ' όλους τους πολέμους και τις κρίσεις που ξέσπασαν από τότε. Πιο πιθανό είναι ότι γινόμαστε μάρτυρες της εκκίνησης μιας νέας Ιστορίας. Σε λιγότερο από είκοσι χρόνια μετά την κατάρρευση του αποκαλούμενου «υπαρκτού σοσιαλισμού», ήταν η σειρά του καπιταλισμού να βουλιάξει σε μια βαθιά συστημική κρίση. Τώρα αγώνες ξεσπούν παντού, υπάρχει μεγάλη αναβίωση των ιδεών του Μαρξ σ' όλο τον κόσμο και το «να μιλάμε για επαναστάσεις, σίγουρα δεν ακούγεται σαν ψίθυρος», όπως τραγουδούσε ο Tracy Chapman στη δεκαετία του '80.

Τα κινήματα στην Ελλάδα πειραματίζονται με την Άμεση Δημοκρατία, ενώ η κεντρική εξουσία δείχνει τα δόντια της. Ποια είναι η κατάσταση στην Ιταλία;

Υπάρχουν και στην Ιταλία, επίσης, ενδιαφέροντα κινήματα που πειραματίζονται με την άμεση δημοκρατία. Το πιο ενδιαφέρον είναι το κίνημα «NO TAV» στο Piedmont. Ξεκίνησε πριν χρόνια ως αντίσταση στους υπερταχείες αμαξοστοιχίες στην κοιλάδα Susa, και βαθμιαία έγινε κάτι πολύ μεγαλύτερο. Ωστόσο, η κατάσταση είναι πολύπλοκη και ιδιαίτερα δύσκολη να περιγραφεί. Υπάρχουν κάποια ασαφή κινήματα και πολιτικά ρεύματα που φαίνονται σαν αυθεντικά κοινωνικά κινήματα, υιοθετούν πρακτικές που τα κάνουν να μοιάζουν με λαϊκά κινήματα, αλλά αν δεις από κοντά, βρίσκεις ότι υποστηρίζονται από τον έναν ή τον άλλο εκατομμυριούχο (ή τους ανήκουν κιόλας) που επιθυμεί την αποσταθεροποίηση της κατάστασης.

Το περιοδικό BABYΛΩΝΙΑ οργανώνει συχνά πολιτικά και καλλιτεχνικά φεστιβάλ και εκδηλώσεις (όπως το B- FEST), όπου φιλοξενούμε διανοούμενους και ακτιβιστές απ' ολόκληρο τον κόσμο. Νομίζετε ότι θα μπορούσατε κάποια στιγμή στο μέλλον να βρεθείτε κοντά μας στην Αθήνα;

Γιατί όχι; Αλλά θέλουμε να είναι αμοιβαίο: Αν γίνει πραξικόπημα στην Ελλάδα, υποκινούμενο από την Ε.Ε., είστε ευπρόσδεκτοι ως εξόριστοι στην Μολόνια. Δεν έχουμε πολλά να προσφέρουμε, αλλά μπορούμε να είμαστε δυστυχημένη παρέα. Και αν γίνει πραξικόπημα στην Ιταλία, μπορούμε να πάμε στην Ισπανία. Και αν γίνει πραξικόπημα στην Ισπανία, μπορούμε να πάμε στην Αργεντινή. Εκεί θα είμαστε δυστυχημένοι με πιο εξωτικό τρόπο.

Περιοδικό Βαβυλωνία #Τεύχος 4